

Dr. Tószegi Zsuzsanna*

BÁLINT ZOLTÁN ÉS JÁMBOR LAJOS MŰÉPÍTÉSZ MUNKÁSSÁGA – V. RÉSZ: „KÖVEKBE ÍRT MAGYAR DRÁMA” – MEGVALÓSULATLAN TERVEK, MEGVÁLTOZOTT FOGADTATÁS

Cikksorozatunk utolsó részének elején műépítészeink új megoldások, szabadalmazott eljárások iránti fokozott érdeklődésére hozunk fel néhány példát. A második fejezetben a Bálint és Jámbor iroda fontosabb tervei, pályaművei közül mutatunk be két tucatnyit, amelyek nem valósultak meg, majd a társas cégből kivált Jámbor Lajos néhány időskori munkájáról ejtünk néhány szót. Tudjuk, hogy közös tevékenységük lezárult 1930-ban; ebben az évben a *Pesti Napló* „Kövekbe írt magyar dráma” címen indított cikksorozatot, nem sokkal a *Nemzetközi Építészkongresszushoz* kötődő kiállítás megrendezése előtt. Bálint és Jámbor életében utoljára ez alkalmakkor szerepelt együtt. A zárófejezetben e két eseményhez kapcsolódó sajtómegjelenések közül szemlélünk néhányat.

Új, korszerű építészeti megoldások alkalmazása

Bálint Zoltán és Jámbor Lajos neve több olyan híradásban szerepel, amelyek az új technológiai megoldások iránti érdeklődésüket bizonyítják. Ebben a fejezetben a vasbeton, illetve a mészhomoktéglá úttörő jellegű alkalmazására mutatunk egy-egy példát.

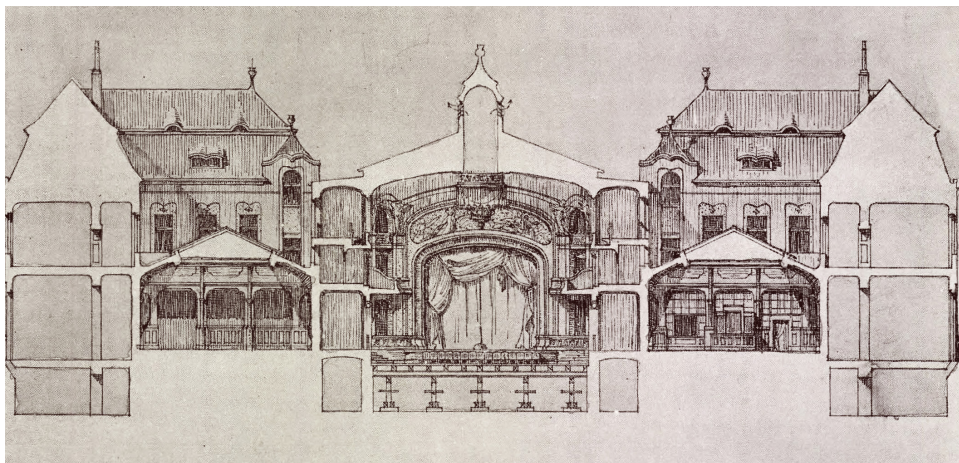
Az első vasbetonépületek között: a nagybányai színház

1902-ben Jámbor Lajos részt vett azon a bemutatón, amelyen a *Hörcher és Társa* cég saját találmánya, a szabadalmazott betolható sík vasbeton mennyezet szerkezetét mutatta be.³⁵⁴ Magyarországon az első vasbeton színházként a *Medgyaszay István* által tervezett, 1908-ban átadott veszprémi színházépületet tartják számon. Bálint és Jámbor 1906-ban szintén a vasbeton felhasználásával tervezte meg a nagybányai színházat.

Az építkezés idején a színházépület kivitelezését végző cégnél, a *Grünwald Testvéreknél* a beton- és vasbetonosztály igazgatója *dr. Sándor Ödön* okleveles építészmérnök volt, aki szakcikkei, előadásai alapján abban az időben vélhetően a téma vezető szakértője lehetett.

* Egyetemi docens, tudományos újságíró.

³⁵⁴ Betolható vasbeton-mennyezetszerkezet. Magyar Ipar, 23. évf., 27. sz., 1902, p. 791. A 24772. sz. szabadalom 1902. július 22-én jelent meg.

1. ábra: A nagybányai színház³⁵⁵

Sándor Ödön minden részletre kiterjedő, számításokkal alátámasztott, műszaki rajzokkal illusztrált cikkében írja: a „nagyszabású épületcomplexum ... egy centrálisan elhelyezett színház körül csoportosul s szállót, nagy éttermet, kávéházat, üzlethelyiségeket és lakásokat foglal magában.” A színházat körülvevő falak kivételével az összes szerkezet vasbetonból készült; „különös figyelmet érdemelnek azonban a színház és az udvari étterem tetőszerkezetei”.

A statikai számításokban az 1907. május 24-i porosz szabályrendeletet tartották szem előtt, ennek alapján számították ki a megengedett legnagyobb igénybevételt a vashúzásra, a hó- és szélnyomásra stb. A színház tetőzete a 13,15 m nyílású hatalmas tartók közvetítésével 4 sarokoszlopon nyugszik; a két tartó közötti 14,20 m-es nyílást pedig 4 ívtartó hidalja át, amelyek közvetlenül hordják a tetőlemezt. A szellőztetést a középben kiemelkedő nyílásokkal ellátott kisebb tető biztosítja. Az étterem tetőszerkezetének főtartói 11,20 m nyílásúak, egymástól való távolságuk 4,0 m. A tartók feletti, széttolható szellőző és üveges tető vasból készült. Sándor Ödön közli a számításokhoz szükséges adatokat, képleteket és méretezett rajzokat, melyek bizonyára nagy segítséget jelentettek az akkor még alig ismert technológia iránt érdeklődő szakembereknek. „A vasbetonszerkezetek készítése párhuzamosan haladt a kőművesmunkával ... és körülbelül 85 munkanapot vett igénybe.”³⁵⁶

³⁵⁵ A nagybányai vidagó pályatervei. Magyar Pályázatok, 4. évf., 8. sz., 1906, p. 8.

³⁵⁶ Sándor Ödön: Vasbétont színház Nagybányán. Építő Ipar, 34. évf., 19. sz., 1910. május 8, 19. sz., p. 198–201.

Picklin

Pályája csúcán Bálint és Jámbor – más neves építészekkel együtt – referenciaként is szolgált a szakemberek számára. *Pick Emil* gyáros, a *Picklin* nevű, szabadalmazott vászon falsarkokvédő feltalálója például 1910 körül a szaklapokban közölt hirdetéseiben hivatkozik a találmányát, a falsarkok védelmére kitűnően bevált élvédőt alkalmazó építésszárunkra.³⁵⁷

A mészhomoktégla alkalmazásáról

Az *Építőmesterek Lapja* 1936-ban több cikkben foglalkozott a Magyarországon számos építkezésnél alkalmazott mészhomoktégla minőségével, használhatóságával. Németországban 1926-ban, nálunk 1934-ben szabványosították a mészhomoktéglat, amelynek a minősége megegyezik az elsőosztályú falazótégláéval. A meszet és kvarchomokot tartalmazó mészhomoktégla nemcsak fagy- és tűzálló, de jó hőtartó képességű, tartóssága miatt pedig alkalmas a többszáz éves időtartamra tervezett épületek falazatának kialakítására. Fagyállóképessége folytán gyakran használják „a középületeknél elterjedt nyerstégla kiviteli modorban”. Németországban nemzetgazdasági szempontból is fontosnak tartják a mészhomoktégla gyártását, mivel „lényegesen kevesebb szén felhasználását igényli, mint a másik téglá”.

A háború előtti Budapesten „a legjobb nevű tervező építészeink örömmel használták fel feladataiknál e jó és olcsó anyagot. *Pogány Móric*, Bálint Zoltán és néhai [sic!] Jámbor Lajos építőművészek számos művészi értékű épülettel gazdagították fővárosunkat, amelyeknek úgy homlokzatánál, mint teljes falazatánál a mészhomoktéglat használták.”³⁵⁸

Szerencsére a cikkben Jámbor Lajos neve elé a „néhai” jelző csak tévedésből került – pár héttel később a szaklap megkérdezte őt és Pogányt a mészhomoktégllával kapcsolatos tapasztalataikról. Mint a bevezetőben írják, *gróf Károlyi László* 1909-ben mészhomoktégla-gyárat alapított Káposztásmegyeren; „a gyár termékeit a legkiválóbb műépítészeink kezdték nagyszabású építkezéseiknél alkalmazni”. Legelőször Bálint Zoltán és Jámbor Lajos alkalmazta nagy bérpaloták építésére ezt a téglafajtát.

Jámbor Lajos így nyilatkozott: Az első nagyobb szabású építkezéseket Budapesten mi végeztük mészhomoktégllából. Közülük az első, amelyet teljesen mészhomoktégllából építettünk, a Veress Pálné és az Irányi utca sarkán álló bérpalota volt 27 évvel ezelőtt. Nagyszilárdságú pillértéglákat és idomtégllákat külön gyártattunk az akkoriban létesült gróf Károlyi-féle mészhomoktégllagyárral. Abban az időben a hivatalos műszaki körökben is feltűnést keltett ezen agyagnak ilyen nagyszabású építkezéshez történő felhasználása. Miután

³⁵⁷ Eljárás faléleknek rongálás elleni megvédésére és ehhez való massa előállítására. Az 50064. számú szabadalmi leírást 1910. október 26-án jelentette meg a Szabadalmi Hivatal.

³⁵⁸ Egyet-mást a mészhomoktéglláról. *Építőmesterek Lapja*, 1936. február 27, 9. sz., p. 3.

nyerstégla modorban építettünk, sohasem vakoltuk, külső burkolati célokra is a mészhomoktéglat alkalmaztuk.

Ezt a téglat később szintén sokszor használtuk, ahogy aztán mások is a nagy építkezésekhez. Úgy a kezelés, mint a hő és a nedvesség elleni védekezés szempontjából „csak a legjobb tapasztalatokat szereztem a mészhomoktégllával. Bárki által ellenőrizhető, hogy közel 3 évtizede változatlanul áll az ebből készült homlokzat, nem fagyott ki egyetlen tégla sem. Miután üveges felületű a tégla, szebb, melegebb patinát kap füstös fővárosunkban.”³⁵⁹

2. ábra: Mészhomoktégllából készült iskolaépület a Thököly úton (a szerző felvétele)

A tervezőasztalon maradt munkák

Tervezőpárosunk 1897-től 1930-ig közösen tevékenykedett az általuk alapított Bálint és Jámbor társas cégben. E bő három évtized alatt számos építészeti pályázaton indultak, melyek nagyobbik hányadát megnyerték. Több olyan elsődíjas pályatervük is volt, amely valamely ok miatt nem épült fel, és jó néhány olyan pályázatról is tudunk, amelyen nem a kettejük irodája lett a nyertes. Közvetlen megbízásokat szintén kaptak, de ezek között is találunk olyat, amelynek a kivitelezése elmaradt. A korabeli sajtó beszámolóí alapján az alábbiakban időrendben mutatjuk be építészeink azon terveit, amelyek nem kerültek át a megvalósítás szakaszába.³⁶⁰

³⁵⁹ A mészhomoktégla múltja és jövője nálunk. Építőmesterek Lapja, 1936. április 9. 15. sz., p. 4.

³⁶⁰ Az ebben a fejezetben közölt összes ábra Bálint és Jámbor munkája.

Lipótvárosi zsinagóga, Budapest

A 19. század végén erőteljesen gyarapodott a pesti izraelita hitközséghez tartozók létszáma; nem úgy a vallásgyakorlásra szolgáló templomok száma. 1895 körül kezdték gyűjteni a szükséges összeget az új lipótvárosi templom építésére, melynek céljára a főváros 90 évre átengedte a Szalay – Szemere – Markó és Koháry utca által határolt, 2214 négyszögöles telket. A hitközség 1898 februárjában határozta meg a templomépítésre kiírt pályázat feltételeit: az épület minden oldalról szabadon álljon, kelet felé irányított szentéllyel; legyen legalább 1800 férfi és ugyanannyi női ülőhely, és kellenek kisebb közösségi termek. A költségekre 1 millió forintot irányoztak elő. Az építési stílus szabadon választható, de az épület „monumentális alkatú, rendeltetésének megfelelő jellegű” legyen.³⁶¹

A legjobb tervek közül az első 6000, a második 4000, a harmadik 3000 korona díjat kap. A hitközség bármelyik pályaművet megveheti 1000 koronáért, az építéssel bárkit megbízhat. A meghosszabbított határidőig, 1899. február 15-ig 23, „általában nagyon becses munka érkezett be.”³⁶²

Az *Építő Ipar* elismerő hangon számolt be a pályázatról: Ritkán volt még nálunk oly pályázat, amelynél annyi művészi eszmegazdagsággal, eredetiséggel, ötletességgel, művészi tudással és képességgel, olyan komoly törekvéssel, ambícióval és munkakedvvel találkoztunk volna, mint itt, az izraelita templomnál. A feladat érdekessége serkenti az építész művészi ambícióját. „Ujat teremteni, alakját, építési formáját keresni annak, a mi eddigelé még nem volt; a konvencionálison felülemelkedve, stílusát, típusát keresni, alkotni a zsinagóga épületének!”

Bálint és Jámbor pályaművét II. díjjal jutalmazták; tervükben a zsinagóga keleties karaktere domborul ki. „Szerencsés alkalmazása a keleti befolyás alatt fejlődött velencei motívumoknak, melyek egyéni kezelésben, magyar diszító elemekkel vannak kombinálva.” Az épület perspektivikus hatása „festői, a mellett eredeti és karakterisztikus.”³⁶³

Ugyanezeket az elemeket emeli ki az *Egyenlőség* újságírója: „Az építészeti kiképzéshez szerző szerencsésen alkalmazta a keleti befolyás alatt fejlődött velencei motívumokat, melyek emlékeztetnek a velencei Márkus templomra, a melynek könnyed részleteit magyaros izzel ellátva alkalmazza szerző épülete kiképzéséhez.”³⁶⁴

A *Vasárnapi Ujság* képekkel illusztrált beszámolójából idézünk: „A második díjat Bálint és Jámbor műépítészek rendkívüli érdekes terve nyerte el. E fiatal építész-czég tervében leginkább nyilvánul az egyszerűség iránti törekvés az építészeti formákban. ... Belső berendezésében gazdag izléssel uralkodik a magyaros diszító elem, a melyet már az épület

³⁶¹ 1892-ben vezették be a koronaértéket, de csak 1900-tól lett a korona egyedüli hivatalos fizetőeszköz. Az átmeneti időszakban a forrásokban keveredik a két pénznem megnevezése.

³⁶² *Haber Samu*: A pesti hitközség templomtervei. *Egyenlőség*, 18. évf., 11. sz., 1899, p. 17–20.

³⁶³ Két tervpályázatról. *Építő Ipar*, 23. évf., 12. sz., 1899. március 23., p. 85–90.

³⁶⁴ *Haber*: i. m. (362).

szelid hajlású iveinek végződésein művészileg alkalmaznak a tervezők. A tervezet művészi eredetisége által – melyben szerencsés kézzel van kifejtve a keleties jelleg – elüt minden más versenytársától; egyetlen hibája, hogy túlhaladta ez is a költségeket.”³⁶⁵

Bálinték tervéről szólva a pályatárs, *Komor Marcell* sem fukarkodik a dicsérő szavakkal: „A magam részéről úgy architekturáját, mint alaprajzi elrendezését tekintve, az összes tervek közül ezt a tervet tartom kivitelre legalkalmasabbnak. Szemeimben különösen ajánlja ezt a tervet az a magyar zamat, a melyet inyencz szemem a műből kiérez. Modern ez a terv minden ízében és nem utolsó érdeme, hogy a modern művészi törekvéseket sikerült formában tükrözteti vissza.”³⁶⁶

3. ábra: Az izraelita hitközség temploma

Tőzsdepalota, Budapest

A budapesti áru- és értéktőzsde tanácsa az 1899 utolsó napjára összehívott közgyűlés jóváhagyását kérte „az ország fővárosához méltó, megfelelő arányú és maradandó jellegű középület”, vagyis az új tőzsdepalota felépítéséhez. A helyszín a tőzsdetanács által frissen megvásárolt 2530 négyszögöles telek,³⁶⁷ amely a tragikus történelmi események színhelyéül szolgáló, hírhedt Újépület 1897-es lebontása után kialakított Szabadság tér – Zoltán utca – Nádor utca között terül el.

³⁶⁵ Az ötödik kerületi új zsidótemplom pályázata. Vasárnapi Ujság, 46. évf., 13. sz., 1899, p. 202.

³⁶⁶ *Komor Marcell*: A lipótvárosi templom tervei. Egyenlőség, 18. évf., 12. sz., 1899, p. 4–6.

³⁶⁷ A budapesti áru- és értéktőzsde új palotája. Pest Hirlap, 20. évf., 361. sz., 1898. december 31., p. 11.

Az építési pályázat előkészítésébe bevonták az *MMÉE*-t; erről szól az egyesület *Heti Értesítőjében* megjelent hír az 1899. május 9-i ülésről. A pályázati program lényegében csak a következő funkcionális egységek alaprajzi elhelyezését írta elő: az árutőzsde, illetve az értékdőzsde számára két különálló, egyenként 1200 főt befogadó nagyterem közös előcsarnokkal, továbbá a tőzsdetanács, a tőzsdebíróház, a hivatalok stb. helyiségei. A pályadíjak: az 1. díj 10 000, a két 2. díj 5–5000, a két 3. díj 3–3000, a két 4. díj pedig 2–2000 korona volt, a zsűribe két külföldi szakértőt is meghívtak. Az 1899. november 30-i lejárati határidőre 33 pályaterv érkezett be, bírálati jegyzőkönyvet azonban nem adtak ki.³⁶⁸

A kiállításon bemutatott pályaművek sajtófogadtatása nagyon kedvező volt, a pályázat magas művészi színvonala meglepetésszámba ment. A pozitív megítéléssel azonban *Palóczy Antal* nem, *Komor Marcell* viszont egyetértett az Építő Ipar általuk jegyzett kilencrészes cikksorozatában. Palóczy – akinek a nevéhez fűződik többek között a Szabadság tér rendezési terve – így vélekedett: bár arányba állították volna a tervezők a külső kialakítás hatásával a belső művészi tartalmat, és bár állana az utóbbi is az elsőhöz hasonló magas fokon. Kevesen voltak, akik az épület jelentősége felett elmélkedtek, de sajnos, számos olyan akadt, aki „az architektonikus kompozíciótnak első alaptételeivel sem törődött, t. i. az architektonikus igazsággal. Az alaprajzi megoldásnak, annak külső kifejezésében, az architektúrával nem lehet és nem szabad ellentétben állani.”³⁶⁹

Komor Marcell viszont meg volt arról győződve, „hogy a magyar építőművészet még soha ennyi érdekes, szép, és tudásról tanuskodó tervvel nem lépett sorompóba”. A következő cikkben arról elmélkedik, bárhonnán hívhattak volna külföldi bírálót, csak nem Németországból, és különösen nem Bécsből. A „művészet terén nem szabad ... egy gyékényen árulnunk, mert ezzel eláruljuk, eladjuk önönmagunkat. Nincs kultúra, a mely a mienkre veszedelmesebb volna a germánénál és különösen a bécsinél. Bécsnek művészi s nevezetesen építészeti provinciája voltunk időtlen-idők óta.” Komor egyértelműen *Lechner Ödön* és *Baumgarten Sándor* pályázatát tartotta a legjobbnak, sokkal inkább, mint *Alpár Ignác* nyertes pályaművét, amelynek alapján 1907-ben elkészült az épület.

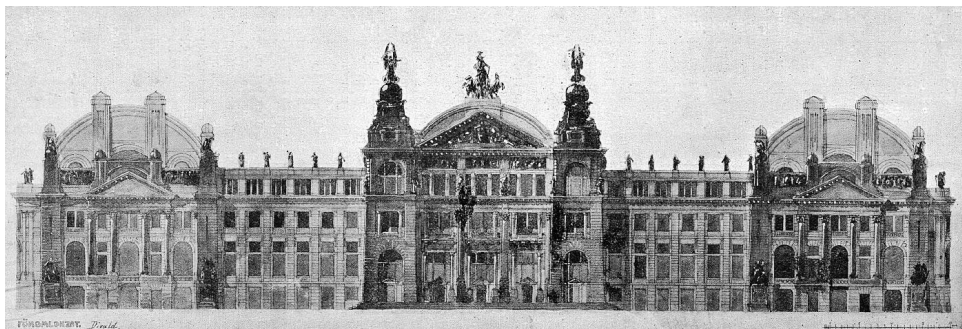
„Dieser Grundriss ist entschieden der Genialste!” (Ez az alaprajz egyértelműen a legzseniálisabb!) *Paul Wallotnak*, a drezdai *Művészeti Akadémia* professzorának állítólagos kijelentésével indítja Komor Bálint–Jámbor–Kőrösi *Albert*³⁷⁰ pályatervének bemutatását, melyből néhány gondolatot idézünk. A pálmát *Lechner* alaprajzának nyújtotta volna, de amellet elsősorban ez az alaprajz „megérdemli az elismerést. ... A centrumban elhelyezett szép középcsarnokhoz tágas lépcső vezet a tőzsdeépület főbejáratából. A középcsarnokból kiindulva jobb- s bal felől a legszebb szimmetriával csoportosulnak a helyiségek a hossz- tengely körül. Maguk a börzetermek és tartozékaik egyetlen terven ily szellemesen nem

³⁶⁸ A budapesti áru- és értéktőzsde tervpályázata. Magyar Pályázatok, 1. évf., 2. sz., 1903, p. 1–32.

³⁶⁹ [*Palóczy Antal*]: A tőzsdepalotai terveiről I. Építő Ipar, 24. évf., 3. sz., 1900, p. 15–19. (Palóczy Antal a II. és III. részt aláírta, a szövegből egyértelmű, hogy az I. részt is ő írta.)

³⁷⁰ Kőrössi Albert Kálmán néven tartjuk számon.

oldottak meg. Ruhatár, telefon-fülkék, buffet és dohányzótermek ideálisan jó elhelyezést nyertek. ... Pompás a nagy termek világítása és aránya, s egyáltalában az alaprajz egész konfigurációja. ... A homlokzat nem nagy igényű, s úgy látszik nem is igen fektettek rá nagy súlyt a tervezők.”³⁷¹

4. ábra: A tőzsdepalota

Millacher-kút, Budapest

Millacher Lajos szikvízgyáros végrendeletileg nagyobb összeget hagyott a fővárosra egy díszkút felállítására; annyit kért, hogy a megbízást pályázati úton ítéljék oda. Az 1901. január 1-jei határidőre 21 pályázat érkezett be. *Ligeti Miklós* Bálint Zoltánnal és *Jámbor Lajossal* karöltve egy gémeskútnál csokolódzó párról készült alkotást nevezett be. Mivel az első díjas fiatal szobrász, *Nagy Kálmán* a kúthoz kötődő munkája kapcsán váratlanul elhunyt, egy évvel később új pályázatot írtak ki, majd az ott legjobban szereplő öt művész számára még egy újabb fordulót tartottak. *Ligeti, Bálint* és *Jámbor* a harmadik fordulóba is bejutott; a megbízást azonban *Holló Barnabás* nyerte el.³⁷²

Posta- és távirdapalota, Pécs

1901-ben a kereskedelemügyi miniszter pályázatot írt ki a pécsi posta- és távirdaigazgatóság új épületének terveire. A május 22-én kiírt pályázat feltételei között szerepelt, hogy a pályázatban csak hazai műépítésszek és mérnökök vehettek részt, a tervvázlatok mellé műszaki leírást és hozzávetőleges költségvetést is kellett csatolni; az építési összeg nem haladhatta meg a 320 ezer koronát. A pályaterveket a kereskedelemügyi minisztériumba kellett benyújtani

³⁷¹ K. M. [*Komor Marcell*]: A tőzsdepalota pályaterveiről IV., V., VI. *Építő Ipar*, 24. évf., 9. sz., 1900, p. 235; 40. sz., p. 241–242.; 43. sz., p. 259–261; 4. ábra: 45. sz., p. 272.

³⁷² *Liber Endre*: Budapest szobrai és emléktáblái. *Budapesti Statisztikai Közlemények*, 69/1, p. 250–251.

június 30-áig. A pályatervet nyolctagú bizottság bírálta el, a három legjobb terv 1200, 800 és 600 korona díjazásban részesült.³⁷³

A Pécssett emelendő posta- és távirdaépület terveire hirdetett pályázatra 28 pályaterv érkezett be. A tervek elbírálása után a tervek szerzői közül az I. díjat *Balázs Ernő*, a II. díjat Bálint Zoltán és Jámbor Lajos nyerte el.³⁷⁴

Kossuth mauzóleum, Budapest

Kossuth Lajos 1894. március 20-án hunyt el Turinban. A hivatalos gyász megtartásához miként az uralkodó, úgy a kormány sem járult hozzá, a fővárosi tanács azonban úgy döntött, gondoskodik arról, hogy a nemzet nagy halottja magyar földben legyen eltemetve, később pedig felállíttatja az emlékéhez méltó mauzóleumot. Ez utóbbinak a Kerepesi úti temetőben kijelölték a pontos helyét. *Jókai Mór* így szolt erről Kossuth temetésén: „Ott fog állani örök nyugalmad vártája Deák és Batthyány sírcsarnokai mellett. Minő triumvirátus! Minő találkozás a nagy szellemeknek!”³⁷⁵

A Kossuth szobrával díszített mauzóleumra néhány év alatt mintegy 450 ezer (ezüst)forint gyűlt össze, melynek kétharmadát a szobor, egyharmadát a mauzóleum felépítésére szánták. 1899 elején elkészült az első pályázati kiírás, melyet később a *Magyar Képzőművészek Egyesületének* javaslatára módosítottak. Fontos kritérium volt, hogy „[a] síremlék tervezete, művészi szempontból minden megkötés nélkül szabadon és akként tervezendő, hogy annak előállítási költsége meg ne haladja a 150.000 frtot. A ki ezen költséget tullepi a pályázatból kizáratik. A monumentális síremlék ne tisztán architectonikus jellegű legyen. ... Az első díj nyertese a kivitellel megbizatik.”³⁷⁶

Terjedelmi okokból nem tudjuk a pályázattal kapcsolatos bonyodalmakat – sokak szerint botrányt – részletezni, csak építészpárosunk *Kallós Ede* szobrászművésszel közösen készített pályamunkájának fogadtatásáról ejtünk szót. Az ő munkájukat a zsűri öt tekintélyes művésztagja első díjra ajánlotta, végül azonban csak az 1000 koronáért megvettek közé került. Hatalmas viták után az első díjat *Gerster Kálmán* építész és *Stróbl Alajos* szobrász pályaművének ítélték oda; az ő terveik alapján épült meg az 1909. november 25-én felszentelt mauzóleum.

„A Jámbor–Bálint–Kallós terv kétségtelenül a legelőkelőbb ... A terv erőssége szép ornamentikája, arányos tagozása, modern és magyaros volta, de főleg a képfaragó kitünő munkája. A tervet felfogásán kívül kivihetlenné teszi az, hogy architektúra és szobrászat nincsen egymással szerves összefüggésben. ... A szomorúság poézise megvan e munkában,

³⁷³ Pályázati hirdetés a pécsi m. kir. posta és távirdaigazgatóság részére emelendő kétemeletes épület terveinek elkészítésére. Pécsi Napló, 10. évf., 124. sz., 1901. május 31., p. 8.

³⁷⁴ Uj postapaloták. Alkotmány, 6. évf., 179. sz., 1901. július 28., p. 6.

³⁷⁵ Kossuth Lajos. Budapesti Hirlap, 14. évf., 91. sz., 1894. április 22., p. 3.

³⁷⁶ A Kossuth-Mauzóleum. Műcsarnok, 3. évf., 2. sz., 1900. január 7., p. 18–19.

a halhatatlanság fenségessége hiányzik. Kár, hogy a mauzóleum külső oldalnézete megoldatlan, hogy Kossuth alakja oly magasan fekszik és hogy a mauzóleum belseje csak lakószoba nagyságú.”³⁷⁷

„Jámbor Lajos, Bálint Zoltán építők Kallós Ede szobrászszal szövetkezve készítették azt a tervet, melyet a bírálók egy része első díjra tartott érdemesnek. Előkelő ízlés uralkodik a művön, finomak a részletek, s a magyar szecsessziós diszítéshez az építészek a mákvirágot is feldolgozták motívum gyanánt. A szárkofág igen magasan, az alaptól 20 méter magasságban nyugszik, s így nem láthatni Kossuth alakját, mely ég felé fordított arczzal, szabadon fekszik. A szoborcsoportozat Kallós Ede szép műve s a nagy gyász kifejezése. A ravatal mellett a gyászoló Hungária áll, kiterjesztett karokkal. Lenn a szárkofág tövében a bezárt sirbolt felé gyászolók tolonganak. Két oldalt lépcsőzet visz a ravatalhoz, melyet egy-egy turul madár őriz.”³⁷⁸

5. ábra: Kossuth mauzóleum

³⁷⁷ Kún József: A Kossuth-síremlék pályatervei. Ország-Világ, 23. évf., 14. sz., 1902. április 6., p. 270.

³⁷⁸ A Kossuth-mauzóleum pályatervei. Vasárnapi Ujság, 49. évf., 14. sz., 1902. április 6., p. 221–222.

Vörösmarty szobor, Budapest

Vörösmarty Mihály születésének 100. évfordulójához közeledve, 1893-ban a budapesti katolikus kör alelnöke felvetette, hogy a jeles ünnepre Budapesten Vörösmarty-szobrot kellene felállítani. A szobor költségeire országos gyűjtést indítottak, de a centenáriumra nem sikerült a tervet megvalósítani; a pályázatot csak 1901 novemberében írták ki. Szokatlan módon 21 szobrászt közvetlenül szólítottak föl a részvételre, de „minden magyar szobrász számára nyitva van a pálya a művészi versenyre”. A pályázatot nagy érdeklődés övezte: az 1902. május 15-i határidőre 38 pályázó 40 pályaművet küldött be. A főváros a felállítandó szobor számára a Gizella teret ajánlotta fel. A szoborbizottság három díjkategóriát alakított ki: az elsőbe és a másodikba öt-öt mintát, a harmadikba tízet terveztek besorolni. Az első kategóriába került művek díja 1000, a másodikba jutottaké 600, a harmadikba soroltaké 400 korona volt.³⁷⁹ Ligeti Miklós Bálinttal és Jámborral közösen pályáztak.

Nehéz lenne azt állítani, hogy az első fordulóra benyújtott pályatervek egyöntetűen jó fogadtatásban részesültek volna. A *Katolikus Szemléből* idézünk: „Ismét csalódtunk. Fájdalmas érzés fog el, ha a kiállított negyven Vörösmarty-szoborpályázat során végig haladunk. Az Erzsébet-szobortervezetek elbuktak, bár még legtöbbet ígértek; a Kossuth-szoborpályázatok óriási hanyatlást jelentettek; ... a Vörösmarty-szobrok pedig oly esést mutatnak, mely kétségbe tud ejteni.”³⁸⁰

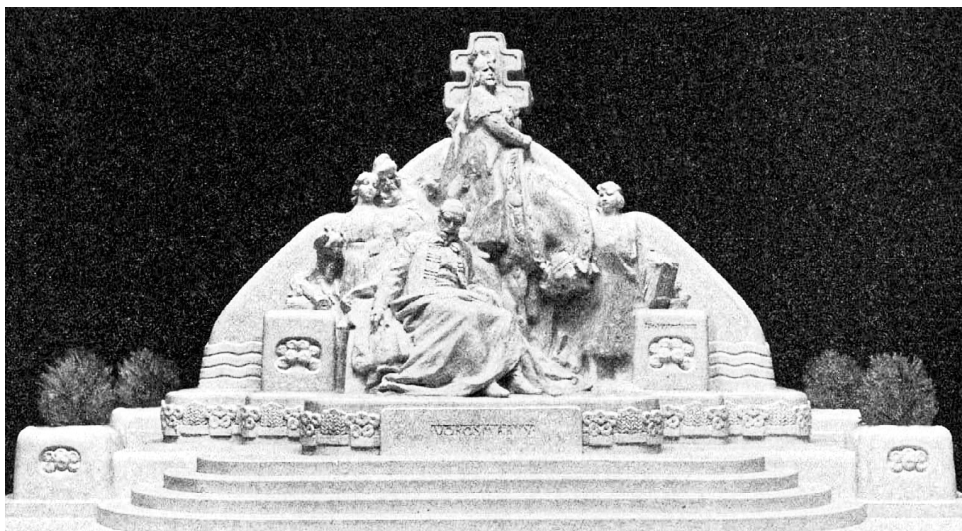
Az első kategóriába Kallós Ede, Ligeti Miklós, *Róna József*, *Telcs Ede* és *Tóth István* műve került, őket hívták meg a szűkebb pályázatra, melyről 1903. február 7-én döntöttek.

A Vasárnapi Ujság jegyzetírója szerencsésnek találta az új szoborversenyt. „A pályázók mélyebbé tették első gondolatukat és szerencsésebben olvastatták egybe terveik szobrászati részét az építészettel. Az új tervekben több a monumentálisságra való törekvés, nemebbek a vonalak s a művészek mintha most közelebb férköznének a költő lelkéhez is.” A Ligeti Miklós tervezte szoborról és az építészeti részről: „megtartották, de erősen módosították régi tervüket, a kettős keresztet, hármast halom felhasználását háttérül”. Az ország stilizált címere előtt ül Vörösmarty, szeme előtt a megelevenedett múlt: Árpád lovon, mögötte Hajna és Huba. „Megkapó ez a szobor és monumentális. Vörösmarty maga sok szeretettel s nagy művészettel van mintázva ... olyan, mintha élet után készült volna. A szobor hátsó oldalán Laura ül. Vörösmarty élete társa, a kinek jegyajándékul írta híres versét 'A merengőhöz'.”³⁸¹

³⁷⁹ A Vörösmarty-szobor. Pesti Napló, 52. évf., 309. sz., 1901. november 9., p. 9.

³⁸⁰ Fieber Henrik: Művészeti szemle. Katolikus Szemle, 16. évf., 9. sz., 1902, p. 845–854.

³⁸¹ A Vörösmarty-szobor pályázat. Képes Folyóirat. A Vasárnapi Ujság füzetekben, 33. évf., 1903, p. 637–643.

6. ábra: A Vörösmarty szobor

Az egész magyar művészetre nézve szerencsésnek és hasznosnak találta az első pályázat eredménytelenségét a *Pesti Napló* újságírója. A második fordulóra került öt művész mindegyike „érettebb, átgondoltabb és egységesebb alkotással jelent meg az új pályázaton”. A pályázatok szigorú kezelése öröndetes, hasznára van a művészek és a művészetnek. „A mindenáron való döntés, a feladat ’lerázása’ helyett, mely eddig divat volt s rossz szobrainkat létrehozta, hadd jöjjön az alapos megfontolás, mely a pályázat megismétlésével új munkát ró a bírálókra, új fáradtságra és áldozatra kényszeríti a művészeket is, de legalább szolgálja azt az érdeket, amelynek szolgálása egyedüli dolga: a művészeti érdeket és a felállítandó szobor művészeti javát különösen.”

„A Ligeti – Bálint – Jámor-féle terven megmaradt architektonikus alapgondolatul a hármashalom és a koronázó kettőskereszt, de tömegében redukálódott, s több teret engedett a plasztikának. Viszont a szobrászati rész, mely az első pályázaton alája rendelődött az építészetinek, most mozgalmasságával és sokféleségével is felöltik. ... A falból magas reliefben kinövő csoport előtt ül Vörösmarty kissé keresett pózban, érdekes, korosabb férfiarccal. Sok becses artisztikus vonása mellett a feladatot még sem oldja meg, mert a Vörösmarty egyéniségének nem kifejezője.”³⁸²

A *Pesti Napló* öt nappal később: eldöntötték a második Vörösmarty szobor pályázatát – anélkül, hogy Vörösmarty szobrot találtak volna. A bírálóbizottságban egyik pályamű sem tudta a végleges kivitelre való megbízáshoz szükséges kétharmad szavazatot megkapni, s így

³⁸² Az új Vörösmarty-szobrok. *Pesti Napló*, 54. évf., 33. sz., 1903. február 3., p. 4.

a pályázat ezúttal is meddő maradt. A legtöbb szavazatot Kallós Ede és Márkus Géza pályaterve kapta, Ligeti – Bálint – Jámbor pályázata negyedik lett. A bizottság többsége óhajtotta a pályázat eredményes lezárását. A kellő kétharmad szavazattöbbség híján azonban beérte a díjak odaítélésével, és nem határozott arról, mi történjék ezután.³⁸³

A szoborbizottság feloszlott, szerepét az országos nagybizottság vette át, amely a legtöbb szavazatot kapott Kallós Edének és Márkus Gézának adott megbízást. Kallós korábban megállapodott Telcs Edével, hogy bármelyikük nyerné meg a pályázatot, közösen fognak dolgozni – ezt a megbízó méltányolta, így hármójuk neve fémjelzi az 1908. május 24-én felavatott Vörösmarty-szobrot.³⁸⁴

Erzsébet emlékmű, Budapest

Az *Erzsébet királyné* ellen elkövetett merénylet másnapján, 1898. szeptember 12-én rendkívüli ülésre hívták össze az országgyűlés tagjait. A képviselőház ülésén *Szilágyi Dezső* házelnök javasolta, „hogy a boldogult királyné emléke és a nemzet hálája törvénybe iktattassék”.³⁸⁵ Erzsébet királyné temetése napján szentesítették az 1898. évi XXX. törvénycíkket „Dicsőült Erzsébet királyné emlékének törvénybe iktatásáról”, mely kimondja, hogy a törvényhozás a megdicsőülthöz méltó emlékművet állíttat fel az ország fővárosában „az önként megindult országos adakozás útján begyűlő összegek felhasználásával”.³⁸⁶ Megalakították a 36 tagú szoborbizottságot, az emlékmű helyéül a budavári Szent György teret jelölték ki.³⁸⁷

Bálint Zoltán és Jámbor Lajos ezen a pályázaton jelentős sikereket ért el. A téma bonyolultsága és időbeli elhúzódnása miatt csak az ő pályázati szereplésükre térünk ki röviden; az Erzsébet emlékmű sorsáról köteteket lehetne írni.

A pályázatot 1900. február 24-én írták ki, előbb 1901. márciusi majd 1902. január 22-i határidővel. Az emlékmű koncepciójára és költségeire nézve a pályázók teljes szabadságot kaptak. Három pályadíjat tűztek ki 10 000, 6000 és 4000 korona értékben, de a kivételre vonatkozó döntést az országos bizottság fenntartotta magának. A 12 tagú bírálóbizottságba három neves külföldi szobrászt is meghívtak. A beérkezett 18 pályamű közül a legtöbb szavazatot *Zala György* szobrász Bálint és Jámbor építészekkel közös pályaműve kapta, de a zsűri egyöntetű véleménye szerint egyik tervezet „sem érte el azt a tökélyt, ... hogy az emlékmű kivitelével megbizathassék.”³⁸⁸

³⁸³ A Vörösmarty-szobor. Pesti Napló, 54. évf., 38. sz., 1903. február 8., p. 5.

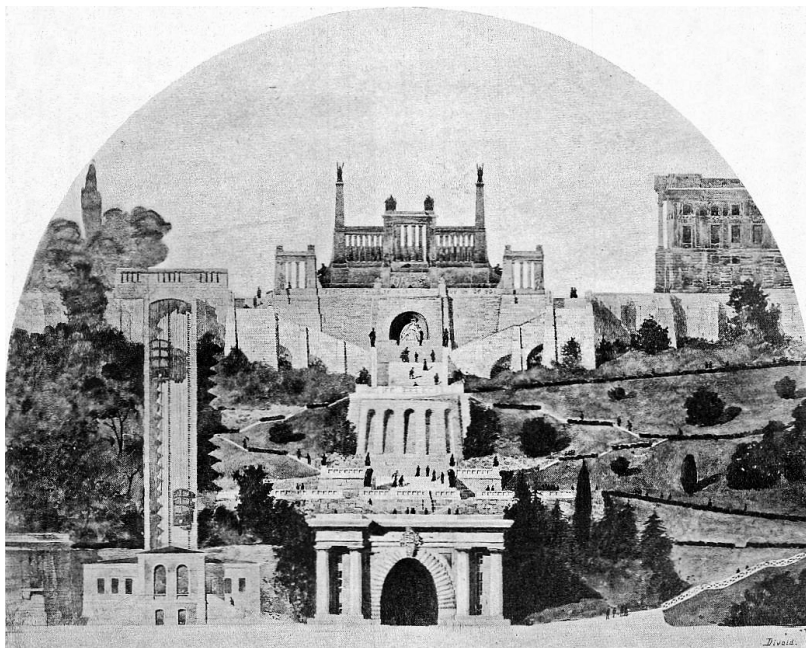
³⁸⁴ *Liber*: i. m. (372), p. 271–287.

³⁸⁵ Pesti Hírlap, 20. évf., 252. sz., 1898. szeptember 12., p. 2.

³⁸⁶ Budapesti Közlöny, 32. évf., 238. sz., 1898. október 15., p. 1.

³⁸⁷ *Liber*: i. m. (372), p. 408–415.

³⁸⁸ *Liber*: i. m. (372), p. 408–415.

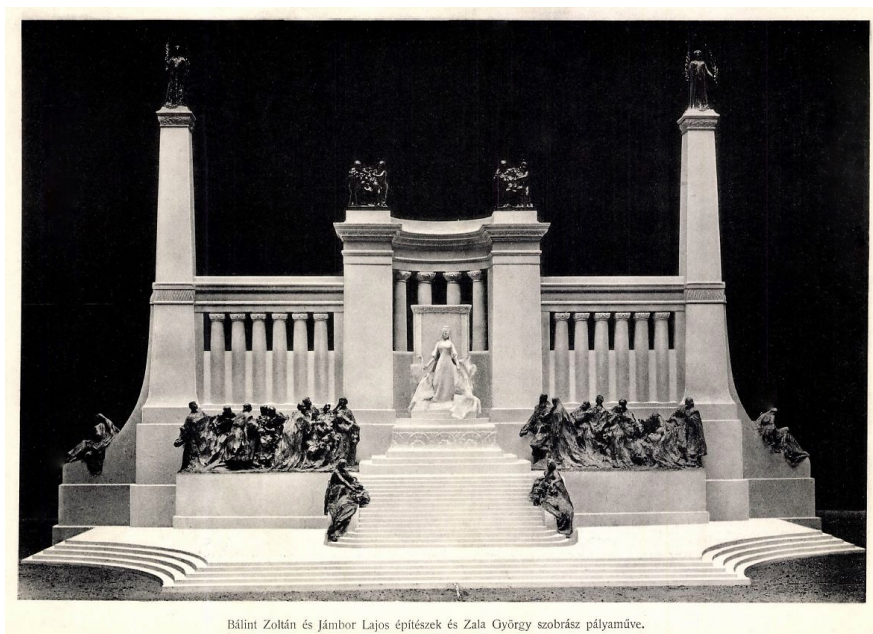
7. ábra: Az Erzsébet emlékmű a Várhegy oldalában

Az MMÉE közzétette a három legjobb pályamű alkotói által írt koncepciót. Bálint, Jám-bor és Zala így indokolta, miért nem kizárólag a Szent György térre, hanem részben a Vár-hegy oldalába áldotta az emlékművet. Az Alagúttól „szoboralakkokkal díszített, emlékszerű lépcső vezet fel, ... és a durván megfaragott kőaléptményből a legszebb természetes staffázs közepette mindig finomodva, végül a márvány-emlékben nyer befejezést”. A szabadon ha-gyott Szent György téren ez az elhelyezés biztosítja a legjobb távlati hatást; a díslépcsőt akár később is ki lehet építeni a maga teljességében. A szobor a királyné karakterét tükrözi: „egyszerűségét, a pompától való tartózkodását, nagy szívét és asszony voltát. És ... amivel neki nemzete tartozik: a hálát, a szeretetet, melylyel örökre szívünkbe van vésve emléke.”³⁸⁹

Az Erzsébet emlékmű makettjére Bálint Zoltán, Jám-bor Lajos és Zala György aranyérmert kapott a turini nemzetközi iparművészeti kiállításon.³⁹⁰

³⁸⁹ *Just Ferenc:* Az Erzsébet-emlékmű-pályázatnak 1902. évi eredménye. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 36. évf., 3. sz., 1902, p. 153–162.

³⁹⁰ *Művészet,* 1. évf., 5. sz., 1902, p. 354.

Bálint Zoltán és Jámbor Lajos építészek és Zala György szobrász pályaműve.

8. ábra: Az Erzsébet emlékmű makettje

1902 májusában 1903. május 31-i beadási határidővel – lényegében az elsőhöz hasonló feltételekkel – új pályázatot írtak ki; a bírálóbizottság összetétele sem változott. A zsűri megint nem találta kivihetőnek a 25 pályamű egyikét sem, a 4 legjobbnak talált tervezet alkotóit – köztük a Bálint–Jámbor–Zala művészcsoportot – 6–6000 korona tiszteletdíjjal jutalmazták.

Gerő Ödön: „Igazat adok a bíráló-bizottságnak: most sincs a pályaművek között olyan, amelynek föltétlenül oda lehetett volna itélni az első díjat, hanem azért mégis sajnálom, hogy harmadik általános pályázatot is hirdetnek, amikor már ez a második pályázat is azt bizonyítja, hogy a pályatervek megsínylik azt, hogy művészeik erőnek erejével meg akarják őket változtatni. Ez az erőltetett, kényszerített javítás, változtatás az oka annak, hogy ebben a második pályázatban az első pályázat díjazottjainak művei megromlottak.” Ez a megállapítás érvényes Zala–Bálint–Jámbor tervére is. Az előző terv „nemes egyszerűsége elkallódott az ujjágyúrás folytán. A nagy, megkapó gondolat beszédes ötletességgé lapult. A három művész azon fáradozott, hogy önmagánál külömb legyen és fáradságosan kereste ennek a módját. Az egységes mű szétesett. ... Hanem azért most is az ő tervük a legkészebb. Van valami impozáns előkelősége. Minden részéből a tudás szólal meg. Első sorban

az arányosság tudása. Ezen a terven nincsenek lehetetlen méretek. Ez a terv nemcsak szép gipszminta, hanem nagyban is kivihető.”³⁹¹

1904 júniusában tartottak egy szűkebb körű eszmei pályázatot a szobor helyének megállapítására; valamennyi résztvevő a Szent György tér és a várfok kiképzésére nyújtott be tervet.³⁹²

Évek múltán, 1909-ben került újra napirendre az Erzsébet emlékmű ügye: 1909. december 20-i határidővel új pályázatot írtak ki a kompozíció helyének kijelölésére. A 24 beérkezett pályázat közül a 6000 koronás első díjat Bálint és Jámbor nyerte meg. A döntés ellen azonban sokan protestáltak, ezért 1910. október 31-i lejárattal újabb térrendezési pályázatot írtak ki azzal a feltétellel, hogy a Várhegy oldalának művészi kiképzését a „kerti jelleg” megóvásával kell megoldani. Ezen a pályázaton ismét Bálint és Jámbor lett az elsődíjas.

A szoborpályázat következő fordulójának határidejére, 1913. május 10-re 25 pályamű érkezett, a 15 000 koronás 1. díjat Telcs Ede és *Györgyi Géza* nyerte, Zala, Bálint és Jámbor pályaművét – hét másikkal egyetemben – 5000 koronáért vásárolták meg. Az országos bizottság a díjnyertes pályázatok egyikét sem találta megfelelőnek, ezért (többször módosítva a határidőt) újabb fordulót írt ki 1916. június 1-jére, mégpedig két lehetséges helyszínre: az eredetire, illetve az újonnan javasolt Városligeti köröndre.³⁹³

„Részletesen foglalkoztunk a minap az Erzsébet-emlékmű évek óta húzódó ügyével s jeleztük, hogy legközelebb új fordulat várható; olyan fordulat, amely meglepetést hoz, de döntést ismét nem. Ez a meglepetés most bekövetkezett. Szombaton este ülést tartott az Erzsébet-emlékmű országos bizottsága – az elnök maga gróf Tisza István volt, aki a politikán kívül ráér most az ország művészi ügyeinek megzavarására is – és elhatározta, hogy két új pályázatot hirdet a királyné emlékművére. Nemcsak, hogy el nem fogadták tehát a legutóbbi pályázat eredményét, nemcsak, hogy folytatják a huzavonát, de kettős irányban akarják elposványosítani” – írja a Pesti Napló.³⁹⁴

A beérkezett tervek alapján az országos bizottság mégis a Várban való elhelyezést erősítette meg, és egy újabb fordulóra hívta meg a legjobbnak ítélt öt művészcsoporthoz, köztük a második díjat nyert Zala Györgyöt, aki ekkor már *Hikisch Rezsővel* pályázott. 35 pályázó költségtérítés címén 1500–1500 koronát kapott.

Következett az ötödik pályázati forduló 1919. március 1. határidővel. A zsűri Zala és Hikisch művét tartotta legjobbnak – a döntést azonban csak 1921. június 6-án hozta meg az országos bizottság. Az időközben megváltozott viszonyok miatt az eredeti helyszínt elvetették. Zala György 1924-re elkészült a királyné szobrával, mely végül bronzba öntve 1932 őszén került az Erzsébet híd pesti hídfőjénél található Eskü térre.

³⁹¹ *Gerő Ödön*: Az Erzsébet-szobor. Pesti Napló, 54. évf., 164. sz., 1903. június 17., p. 2–4.

³⁹² *Liber*: i. m. (372), p. 408–415.

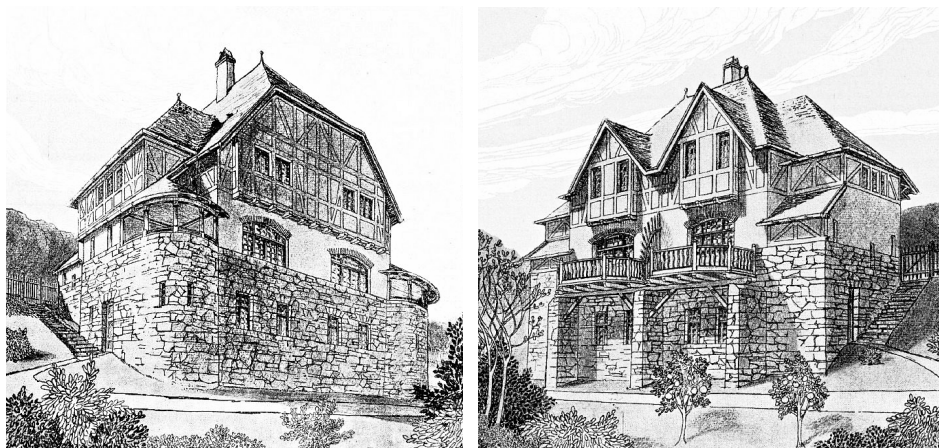
³⁹³ A Városligeti fasorral szemben, az Aréna út és a Stefánia út közötti terület.

³⁹⁴ Forrongás a művészek közt. – Két új Erzsébet-pályázat. Pesti Napló, 64. évf., 249. sz., 1913. október 21., p. 6.

Nyarlótelep típusházai, Rákó

A *Művészet* szerkesztője, *Lyka Károly* elismerő hangon számolt be a gróf *Keglevich István* birtokán építendő, Bálint és Jámbor által tervezett nyarlótelep házairól. Cikkében *Lyka* hosszan elmélkedik a valódi otthon teremtésének korlátairól a városi bérpaloták, „emberraktárak”, „hivalkodó kaszárnyák” adta keretekben belül, hogy aztán annál melegebb hangon emelje ki a művészi szinten űzött modern építészet kedvező hatásait. Egy-egy családi ház, „ha tehetséges ember terveli jó kedvvel, örömmel, valóságos architektonikus csemegévé válhatik”.

„Egy artisztikus, igazán szép házacska” hatással van lakóinak ízlésére – és erre jó példa az Osztramos-hegy lejtőjére megálmodott rákói³⁹⁵ nyarlótelep két villaszerű típusháza, melyek kialakításuk révén a szerényebb pénztárcájúak számára akár állandó lakásként is szolgálhatnak. Az építőművészek a lejtős hegyoldalon két sorban tervezték a festői megjelenésű épületeket, változtatva a kisebb és a nagyobb típusokat. A házak bejárata a hegy felől nyílik, a terep adottságai miatt a konyha és a cselédszoba a földszint alatt kap helyet. A hálószobák az emeleten vannak kialakítva, mindegyik házhoz tágas terasz tartozik. A cikkíró a típusházak kedvező építési költségeit is megadja – „...ez pedig fontos. Hisz éppen azt kell szem előtt tartanunk, hogy a családi ház megvalósítható vágya legyen a nem éppen gazdag polgárembernek is.” Ezen a ponton találkozik az építőművészet a szociális kérdésekkel: „az így felfogott építőművészet nemcsak abban modern, hogy korunk szülötte, de abban is, hogy részt vesz társadalmi kérdéseink alakításában.”³⁹⁶

9. ábra: A nyarlólházak

³⁹⁵ Ma Esztramos-hegy és Bódvarákó néven ismertek.

³⁹⁶ *Lyka Károly*: Családi házak. *Művészet*, 2. évf., 2. sz., 1903, p. 119–123.

Az új izraelita temető árkádsírhajai, Budapest

A *Pesti Chevra Kadisa* 1903. június 23-án 6–7 építész keresett meg azzal a kéréssel, hogy vegyenek részt az új izraelita temető árkádsírhajainak megtervezésében. A pályázati programban előírt szempontok: az árkádok alatt külön-külön kettős, négyes és nyolcas kriptákat, illetve családi sírhelyeket kértek elhelyezni. A sírboltok földalatti berendezésére nézve a főváros temetőkről szóló szabályrendelete irányadó. Az egyes kripták önálló sírbolt jellege külsőleg legyen szembetűnő, a sírfeliratoknak elegendő helyet kell kiképezni. Az árkádok lehetőleg legyenek összhangban a szertartási épülettel, a temető belső része felől nem lehetnek elzárva. Az árkádok anyagainak szépek, tartósnak és erősen ellenállónak kell lenniük. Az egész építmény „úgy tervelendő, hogy a kivitel szép, czélszerű, de lehetőleg olcsó legyen”; a kripták nem jelenthetnek konkurenciát a temető falai mellett húzódó, mauzóleumokkal ellátható sírboltoknak. „A figurális díszítmények kizáratnak.”

Az elöljáróság nem kívánta „a műépítész urak tervelésének szabadságát korlátozni”. A terveket szeptember 15-éig kérték beküldeni; a legjobbnak talált három tervre szerény jutalmakat tűztek ki 600, 400 és 200 korona értékben.

A bírálati jegyzőkönyvből – „Bálint és Jámbor építész urak terve”: az elhelyezés jó, alkalmazkodik a meglévő helyzethez, „a monumentális hatást és a kérdés művészi megoldását teljes mértékben megengedi. Fővonalaiban és formáiban teljesen kivihető. Architecturája teljesen kiforrott művészi alkotás.” A sírboltok előaknáit elhagyandók. A terv túlságosan nagy hangsúlyt fektet az esztétikai momentumra: azonban az, hogy az ívépítményeket kőből kellene létesíteni, a sírboltokat egyrészt túlságosan megdrágítaná, másrészt a meglévő sírboltokat elnyomná. „Kivitel esetén ezek méretei lényegesen csökkentendők.”

„Leitersdorfer és Bálint és Jámbor urak tervei művészi szempontból teljesen egyenrangúak”, de „Leitersdorfer úr terve a kivihetőséghez közelebb áll”, ezért neki ítéltek az első, Bálintnak és Jámbornak pedig a második díjat. Az egyik zsűritag, *Grünwald Mór* különvéleményt jelentett be, amelyben megerősítette, hogy a két terv művészi értéke megegyező. Mivel változtatás nélküli kivitelezésre egyik sem alkalmas, véleménye szerint a két terv között különbséget nem téve, az I. és II. díjat javasolja két egyenlő részre osztva kiadni a két művésznek.³⁹⁷

A *Pesti Chevra Kadisa* az új izraelita temető árkádos sírboltjaira meghirdetett pályázatában művészi megoldást kívánt: a temetőhangulat ne csak „a megsemmisülés rideg gondolata legyen, hanem visszatűkrözze az örök művészinak azt a fenséges képét, amelyet a külföldi, de főleg az olasz temetőkben láthatunk”.³⁹⁸

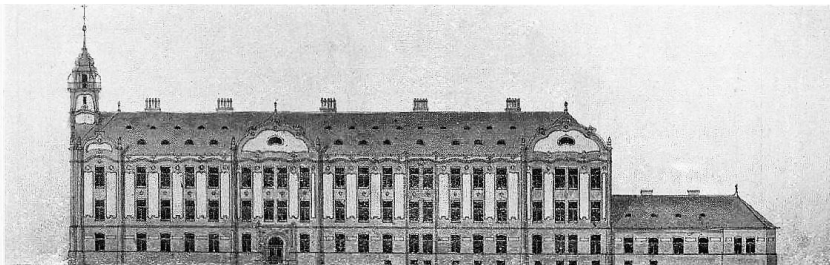
³⁹⁷ A X. ker. új izraelita temető árkád-sírhajainak pályázata. Magyar pályázatok, 1. évf., 12. sz., 1903, p. 1–16.

³⁹⁸ Eldöntött tervpályázat. Budapesti Napló, 8. évf., 353. sz., 1903. december 25., p. 6.

Piarista főgimnázium és rendház, Nagykanizsa

1903 júliusában írta ki Nagykanizsa városi tanácsa az Eötvös téren emelendő főgimnázium és rendház terveinek és költségvetésének elkészítésére szóló pályázatot. Az építési program csak a főbb kereteket határozta meg, viszonylag kevés lényegi előírást tartalmazott – közülük néhány érdekesebb: a gimnáziumban kápolnát is ki kellett alakítani; a homlokzaton alkalmas helyet kellett kiképezni *Deák Ferenc* emléktáblájának; a diszteremként is szolgáló tornatermet külön épületben kérték elhelyezni. A megadott határidőig 20 pályamű érkezett be.

A bírálóbizottság beható átvizsgálás után foglalta össze Bálint és Jámbor pályázatáról a véleményét, melyből néhány megállapítást idézünk: a terv kiforrott; az alaprajzi elrendezés harmonikus; a gimnázium, a rendház és a gazdasági épületek jól vannak csoportosítva és egyúttal elválasztva; a kápolna alakja jó, elhelyezése célszerű; az udvar tágas, nyitott és szelős; a beépített területtel takarékos, mégis a kellő szükségletet magában foglalja. Hiányosként említették, hogy a tantermek égtájak szerinti elhelyezése nem kielégítő, az ablakok nem elég nagyok; a toronylépcső elhelyezése célszerűtlen. A számítások szerint az építési költség 468 000 korona. A bizottság egyhangú határozata alapján az 1000 koronás első díjat Bálint Zoltánnak és Jámbor Lajosnak ítélték oda.³⁹⁹

Oldalhomlokzat.

Főhomlokzat.

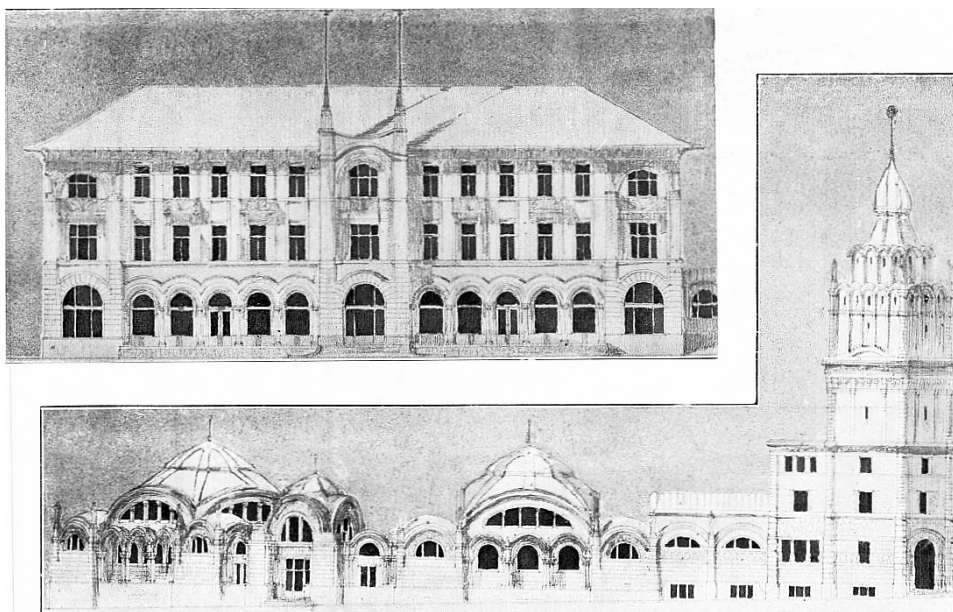
10. ábra: A nagykanizsai gimnázium

³⁹⁹ A nagykanizsai főgimnázium és társház tervpályázata. Magyar pályázatok, 2. évf., 2. sz., 1904, p. 1–31.

A *Városok Lapja* szerint Nagykanizsa a régi gimnázium helyén egy monumentális új épület emelését tervezi, mely úgy külsőre, mint belső berendezésre egyike lenne az ország legkiválóbb gimnáziumi épületeinek. Bálint és Jámbor műépítész tervei és a hozzávetőleges költségvetés alapján azonban kitént, hogy a szükséges fedezetből még 300 ezer korona hiányzik. A városi közgyűlés a részletes építési tervek elkészülte után 300 ezer korona állami segílyt kér az új épületre.⁴⁰⁰ A gimnáziumot 1904 nyarán ideiglenes helyre, a város tulajdonát képező Sugár úti honvédlaktanyába költöztették. Az átmeneti helyzet azonban a mai napig tart, mert a tervezett gimnáziumi épület nem készült el.⁴⁰¹

Sárosfürdő, Budapest

Budapest székesfőváros tanácsa 1905-ben a Gellért-hegy déli oldalán, a Ferenc József-híd lábánál lévő termálforrásokra épülő gyógyfürdő és szálloda, a *Sárosfürdő* építésére írt ki pályázatot. Az építési programban meghatározták a gyógyfürdő és a szálloda befogadóképességét, valamint az építésre előirányzott 1,66 millió koronás költséget.⁴⁰²

11. ábra: A Sárosfürdő

⁴⁰⁰ A nagykanizsai új gimnázium. *Városok Lapja*, 6. évf., 25. sz., 1911. június 24., p. 254.

⁴⁰¹ A szerző itt mond köszönetet Czupi Gyula igazgató úrnak segítségéért, a fontos információkért.

⁴⁰² A budapesti Sárosfürdő pályatervai. *Magyar Pályázatok*, 3. évf., 1. sz., 1905, p. 1–30.

Bálint és Jámbor pályázatát a bírálóbizottság megvételre ajánlotta. Az ő pályatervük bírálatát és néhány jellemző ábráját a *Magyar Pályázatok* a *Rudasfürdő* párhuzamosan futó pályaműveivel együtt ismertette. „A tervezet általános elrendezése érdekes és a többi pályatervtől egészen eltérő felfogást mutat, mely ... az épület fürdőjelleget erősen hangsúlyozza és érvényre juttatja, ellenben a szállót a fürdőtől elválasztva, ennek alája rendeli.”

A pályamű a híd felé eső sarokra tervezte a víztornyot, azt esztétikailag is felhasználva és érvényre juttatva. A bírálók fő hibának a népfürdők elhelyezését tartották, „melyek a rendelkezésre álló terület legszebb és legjobb helyén vannak, holott azok jellegüknél fogva megfelelőbb elhelyezést nyerhettek volna ... Homlokzata dicséretet érdemel, annak fővonásaiban modern architektúrája ügyesen van csoportosítva és helyesen tükrözi vissza a fürdő-épület karakterét.”⁴⁰³

Pesti Magyar Kereskedelmi Bank

A *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank* 1905 nyarán a szomszédos házzal egyetemben megszerzte a budapesti Ferenc József tér és a Fürdő utca sarkán álló Diana fürdő épületét. A két telken álló épületeket lebontatják, a helyükön díszes bankpalotát építtetnek, mely a most épülő Gresham-palotával együtt nagyban fogja emelni a Ferenc József tér és a Lánchíd-főljáró nagyvárosi szépségét.⁴⁰⁴

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank az újonnan vásárolt telken építendő palotája terveire hirdetett pályázaton öt egyenlő díjat szavazott meg *Hubert József*, *Hüttl Dezső*, Bálint és Jámbor, *Schmahl Henrik* és *Alpár Ignác* terveire; a részletes építőtervek kidolgozásával Alpárt bízta meg.⁴⁰⁵

Izraelita szeretetház, Budapest

A pesti *Chevra Kadisa* izraelita egyesület az Amerikai út 1. és 9. szám alatti telkeken két, egymástól elkülönített épületben elhelyezendő szeretetház felépítését határozta el. A meghívásos pályázatban kikötötték, hogy a két intézet építési költségei együttvéve nem haladhatják meg a 450 000 koronát. A bírálóbizottság által a három legjobbnak talált pályaterv közül az első 2000, a második 1500, a harmadik 1000 korona jutalomban részesül. A pályatervet 1906. évi június 30-áig kellett benyújtani.

A szeretetház (betegek otthona) számára kiírt építési programból néhány fontosabb adat: az épület két emeletsort képezzen, a földszint pedig egy alacsony és felső emeletrészből álljon. A homlokzat nyers sajtolt téglából „a legegyszerűbb modorban, a komoly célnak megfelelően” legyen kiképezve. Az épületben orvosi rendelőt, gondnoki lakást, irodát, a nővérek

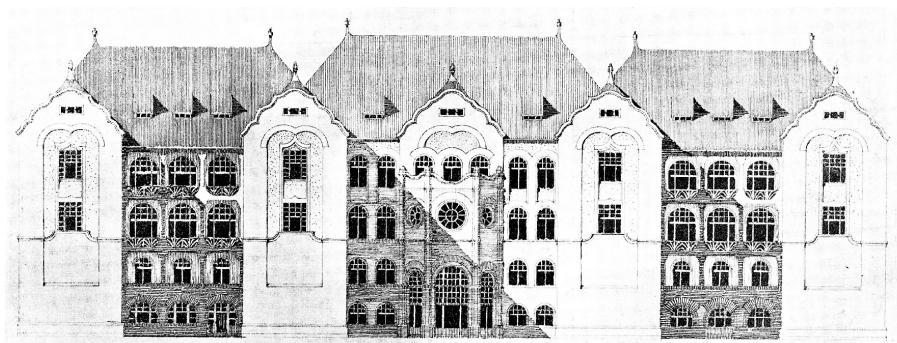
⁴⁰³ A budapesti Rudasfürdő pályatervei. *Magyar Pályázatok*. 3. évf., 2. sz., 1905, p. 1–31.

⁴⁰⁴ Új bankpalota. *Építő Ipar*, 29. évf., 25. sz., 1905. június 18., p. 224.

⁴⁰⁵ Tervpályázat eredménye. *Budapesti Építészeti Szemle*, 14. évf., 10–11. sz., 1905. október 1., p. 154.

számára lakoszobákat, konyhát, 50–60 személyre szóló ebédlőt, 80 beteg befogadására alkalmas 10 terem mellett egy- és kétágyas szobákat, illetve sok további, a napi működéshez szükséges helyiséget kell elhelyezni.

A kiíró fenntartotta magának a jogot, hogy a bírálóbizottság véleményétől, a megszavazott jutalmaktól és a tervek megvételétől függetlenül szabadon rendelkezessék az építésre vonatkozó megbízásról. A pályázatra a kitűzött határidőig 8 pályaterv érkezett be. A bizottság akképpen határozott, hogy a három díj összege egyenlő részekre osztva, *Leitersdorfer Béla*, *Bálint és Jámbor* (12. ábra), illetve *Vágó József és Vágó László* építésznek ítéltesék oda, a többi beérkezett tervet egyenként 300 koronáért megvételre ajánlották. A díjat nyert műépítészek egy újabb pályázatra szöllítettak fel, amelyen az építéssel való megbízást *Leitersdorfer Béla* nyerte el.⁴⁰⁶

FŐHOMLOKZAT.

12. ábra: Izraelita szeretetház

Fürdőépületek, Palics

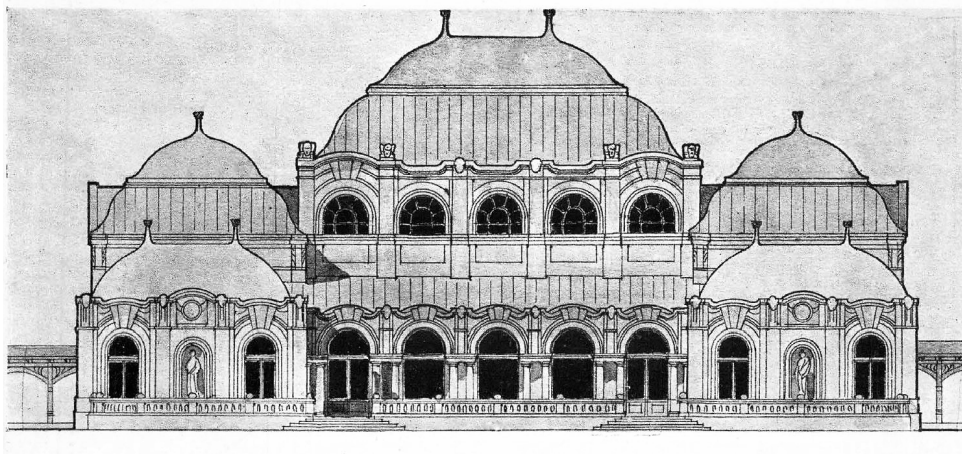
Az 1900-as évek elején Szabadka legfőbb ékességének a várostól 8 kilométerre elterülő palicsi tavat tartották. Az erdőkkel övezett sós vizű tó gyógyhatásának köszönhetően nagy népszerűségnek örvendett. Az egyre növekvő idegenforgalom színvonalas ellátása érdekében Szabadka városa elhatározta, hogy Palicson modern, kényelmes fürdőtelepet létesít, és ennek érdekében egy gondosan előkészített program alapján építészeti pályázatot hirdetett.

A feladat meglehetősen összetett volt: a két szálló mellett gyógyászati épület, meleg- és hidegvízfürdő, nagyvendéglő, népvendéglő, gépház, víztorony, szolgálakás vázlatterveit kellett elkészíteni oly módon, hogy a tervbe bele kellett illeszteni néhány meglévő és megtartandó épületet.

⁴⁰⁶ A pesti izr. szeretetház tervpályázata. Magyar Építőművészet, 5. évf., 12. sz., 1907, p. 21–32.

A 2400, 1500 és 1000 koronában megállapított első három díjért 1906. február 1-éig 21 pályaterv szállt versenybe. Az első díjat Vágó László és Vágó József nyerte el, de „alaprajzai szép megoldásaiért, melyek közül a két fürdőépület emelendő ki”, a bírálóbizottság első helyen ajánlotta megvételre Bálint Zoltán és Jámbor Lajos pályaművét is.⁴⁰⁷ A kivitelezés végül a 2. díjas Komor Marcell és *Jakab Dezső* tervei alapján készült el.

A Magyar Pályázatok közölte a bírálati jegyzőkönyv fontosabb megállapításait Bálint és Jámbor pályaművéről: „Ez a tervezet jó és tehetséges kézre valló munka. Köríves alaprajzú szállodája, melegvíz-fürdője igen jó. Gyógytermének hibája, hogy szinpada keskeny. Kevésbé sikerült a 2 emeletes gépház messze kiszakadó lépcsőházával. A nagyvendéglőben sok a hosszú folyosó. Népvendéglője, melynek konyhájául a meglevő régi honyhaépület van felhasználva, igen jellegzetes és ügyes. Az alkalmazott architektúra bár megfelel a vakoatformáknak, egyszerűsége dacára is inkább kastélyszerű. A hajlott tetőalakok költséges építést vonnának maguk után.”⁴⁰⁸

13. ábra: A palicsi fürdő

Városháza, Szabadka

„A szabadkaiak már régóta vágyódnak régi rozoga városházuk helyén a modern igényeknek megfelelő új városházára,” melyre a szükséges pénz rendelkezésre áll. A meghirdetett tervpályázaton 11 építőművész vett részt. A pályamunkákat először a szabadkai, majd a

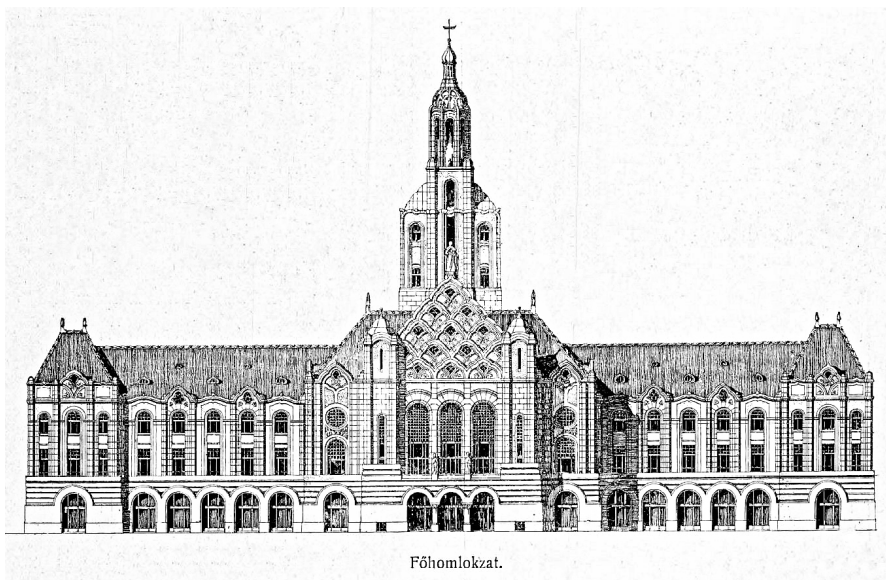
⁴⁰⁷ A palicsi fürdő tervpályázata. *Építő Ipar*, 30. évf., 12. sz., 1906. március 25., p. 112–113.

⁴⁰⁸ A palicsi fürdő pályatervei. *Magyar pályázatok*, 4. évf., 6. sz., 1906, p. 1–32.

budapesti közönség számára teszik közzé. ⁴⁰⁹ Az épület száz méter hosszú és ötven méter széles telken épül, mintegy 1,2 millió korona költséggel.

Az építési programban meghatározták a városháza épületében elhelyezendő 21 funkcionális egységet a 250 férőhelyes díszteremtől a különböző hivatalokon át a rendőrségig. Az épület földszintjén mintegy 40 üzletet kellett kialakítani. Bálint és Jámbor pályatervéről a következő vélemény készült: „Alaprajzi megoldása könnyen áttekinthető, folyosórendszerével világos és célszerű, a helyiségek csoportosítása megfelelő, azoknak megvilágítása pedig következetesen jó.” Kifogásolták viszont, hogy a díszlépcső és a főlépcső előcsarnoka túl nagy, a ruhatár elhelyezése nem szerencsés, két előírt helyiség hiányzik. A toronyba s a mellette levő irattárba az eljutás kényelmetlen. A ritmikusan tagolt, „erős egyéni felfogással tervezett homlokzat egyöntetű részletezéseivel és festői csoportosításával valóban sikerültnek mondható s tervezőknek nagy művészi érzékére vall.” (14. ábra) ⁴¹⁰

A bírálóbizottság határozata alapján a 2100 koronás 1. díjat Komor Marcell és Jakab Dezső, az 1600 koronás 2. díjat Bálint és Jámbor budapesti építészek nyerték el. ⁴¹¹ A városháza a nyertesek tervei alapján épült fel.

Főhomlokzat.

14. ábra: A szabadkai városháza

⁴⁰⁹ Uj városháza Szabadkán. Pesti Hírlap, 29. évf., 26. sz., 1907. január 30., p. 14.

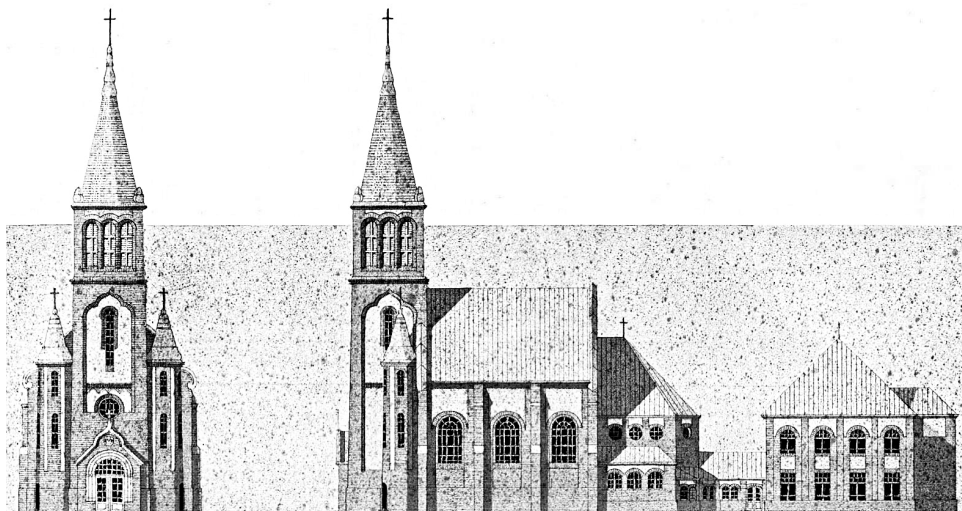
⁴¹⁰ A szabadkai városháza pályatervei. Magyar pályázatok, 5. évf., 3. sz., 1907. március, p. 1–22.

⁴¹¹ A szabadkai új városháza. Magyarország, 14. évf., 26. sz., 1907. január 30., p. 19.

Elmegyógyintézet, Kecskemét

A belügyminiszter a Kecskemét határában létesítendő koloniális jellegű elmeegyógyintézet terveire vonatkozó nyílt pályázatot hirdetett 1907 október elején. Feltételül szabták, hogy az építkezések költsége 2 millió koronánál többre nem rúghat. A legjobbnak talált pályaművek közül az első 6000 korona, a második 4000 korona, a harmadik 2000 korona jutalomban részesül. A jelíges pályázatok benyújtási határideje: 1907. december 31. volt.⁴¹²

A pályázati kiírás nagyszabású feladatot fogalmazott meg: az 1000 férőhelyes elmeegyógyintézetet különálló pavilonokból kellett megtervezni; ehhez járultak még az adminisztrációs helyiségek, a különböző műhelyek és az intézmény részben önellátásra épülő gazdálkodását kiszolgáló egyéb épületek. A pályázati program határozott elképzeléseket tartalmazott: előírta az egyes épületekben elhelyezendő, különböző állapotban lévő betegek, illetve az őket ápolók létszámát, továbbá rendelkezett a gazdasági épületekről, a vezetés és adminisztráció, illetve a kisegítő munkákat ellátó személyzet elhelyezéséről. Az igazgatótól az apácákon át a portásig terjedő, népes személyzet számára szintén az intézet területén kellett állandó lakhatást biztosítani. Az építési program egy jellemző részletét idézzük: „Kápolna és apácalak. Építtessék egy kápolna kórossal, toronnyal, egy haranggal, a hajó 14, a szentély 6 méter hosszú, szélessége 13 méter. Az apácalak a kápolnához hozzáépült.”⁴¹³

15. ábra: Elmeegyógyintézet

⁴¹² A kecskeméti elmeegyógyintézet. Magyarország, 14. évf., 240. sz., 1907. október 9., p. 10.

⁴¹³ A kecskeméti elmeegyógyintézet pályatervei. Magyar Pályázatok, 6. évf., 9. sz., 1908, p. 8–32.

A pályázati hirdetemnyre 16 jeligés pályaterv érkezett. A bizottság akként határozott, hogy első és egyenlő helyre két művet sorolt, és a két legmagasabbra értékelt pályaművet olyképpen díjazta, hogy a kitűzött első és második pályadíjat összevonva, mindkét mű alkotóinak – a *Korb Flóris* és *Giergl Kálmán*, illetve a Bálint és Jámbor építéspárosnak – 5-5000 koronás díjat szavazott meg.⁴¹⁴

Városi közkórház, Szatmár

Szatmár város tanácsa elhatározta, hogy csaknem háromszorosára bővíti a közkórház kapacitását; az új kórház terveire 1907-ben pályázatot írtak ki. A beérkezett 6 pályaterv közül különösen kettő tűnt ki: az első terv pavilonrendszerű Bálint és Jámbortól, a másik blokkrendszerű *Podhraczký Olivértől*. A bírálóbizottság javasolta a közgyűlésnek, hogy a két legjobb pályamunkát 1000–1000 korona első díjjal honorálják, míg a rangsorban harmadik helyre sorolt *Scheiber és Földes*-féle pályaművet jeles kvalitásai folytán vegyék meg, és 600 koronával díjazzák.⁴¹⁵ Az eredményhirdetésről több napilap is beszámolt.⁴¹⁶

Belvárosi Takarékpénztár, Budapest

A Belvárosi Takarékpénztár részvénytársaság igazgatósága 1907 júniusában az intézet tulajdonát képező Koronaherceg utca 2–4. szám alatti telken építendő új székházának vázlatterveire pályázatot hirdetett 1907. december 31-i határidővel. A tervezés során szem előtt tartandó fő szempontok: az új épület díszes helyéhez méltó és a környezetével harmonikus legyen; a takarékpénztár helyiségei jól, ügyesen és célszerűen legyenek elhelyezve; a telek a lehető legelőnyösebben legyen kihasználva, és fontos az épület jövedelmezősége.

A pályatervnek a rajzok mellett tartalmaznia kellett a költségvetést és a jövedelmezőségi számítást. Pályadíjak: a három legjobbnak ítélt pályamű egyenként 6–6000 koronás díjat kap; a kiíró a pályázatra beadott bármely tervet 2000 koronáért megveheti. A takarékpénztár teljes tulajdonjogot nyer a díjazott és megvett tervekre nézve, a kivitelre nézve szabad kezet tart fenn magának.⁴¹⁷

A tervpályázati programból: „Az épület elsősorban a takarékpénztár befogadására épül és így mindenekfelett az intézet részére szükséges helyiségek célszerű csoportosítása és elhelyezése kívántatik ... Az intézet részére szolgáló földszinti helyiségek – a safe deposit és a páncélszoba kivételével – lehetőleg két kijáratral legyenek ellátva”, továbbá az összes lépcső tűzbiztos legyen. „A homlokzat tekintetében a tervezőnek szabad keze van, megkívántatik

⁴¹⁴ A Kecskeméten létesítendő elmeógyógyintézet. *Építő Ipar*, 32. évf., 14. sz., 1908. április 5., p. 153.

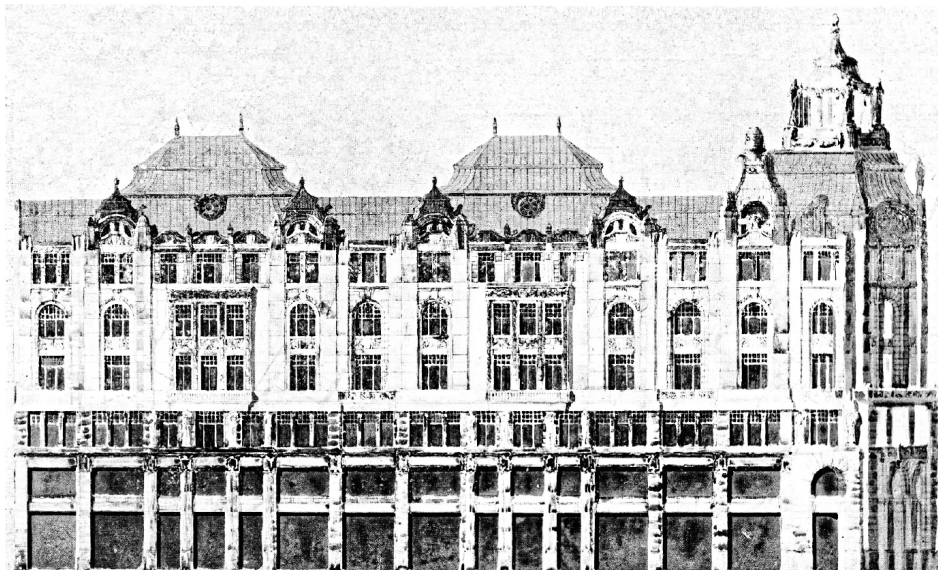
⁴¹⁵ A közkórházi pályázat. Szatmár és Vidéke, 24. évf., 1907. november 26. 48. sz. melléklet.

⁴¹⁶ *Művészet*, 7. évf., 1. sz., 1908. p. 64; *Építő Ipar*, 31. évf., 48. sz., 1907. december 1., p. 463 és 32. évf., 31. sz., 1908, augusztus 2., p. 307.

⁴¹⁷ Tervpályázati hirdetemny. *Magyar Pályázatok / Magyar Építőművészet*, 5. évf., 6. sz., 1907, p. 23.

azonban, hogy az komoly és méltóságteljes benyomást gyakoroljon.” A nagyközönség által látogatható takarékpénztári helyiségeket a földszinten, a telek letompított sarkán létesítendő, jól világított helyiségben kérték elhelyezni.

A Magyar Pályázatok közzétette a bírálati jegyzőkönyv fontosabb megállapításait. A Bálint és Jámbor pályaművéről írt vélemény jóval több elmarasztaló (célszerűtlen, erőltetett, aránytalan stb.), mint helyeslő megállapítást tartalmaz.⁴¹⁸

16. ábra: Belvárosi Takarékpénztár

Az igazgatóság 1908. március legvégén döntött a „párisi ház” helyére építendő székház tervpályázatáról. Az MMÉE részéről kiküldött „három előkelő szakférfiú”⁴¹⁹ véleményének meghallgatása után az igazgatóság a beérkezett 43 terv közül hármat díjazott egyenként 6000 koronával, további öt pályaművet – 2–2000 koronáért – megvásárolt az intézet részére. A jelíges levelek fölbontása után kítűnt, hogy a 6–6000 koronát Bálint és Jámbor, Korb és Giergl, valamint *Hübner Jenő* és *Meszner Sebestyén* építőművész nyerte el.⁴²⁰

A döntés komoly visszatetszést keltett; hiába hangsúlyozta előre az igazgatóság, hogy a szakvéleményektől függetlenül fog határozni. Az MMÉE ülésein többször foglalkoztak a pályázat körül kialakult helyzettel. Az eredményhirdetés előtt kiderült, hogy „egy építé-

⁴¹⁸ A Belvárosi Takarékpénztár tervpályázata. Magyar Pályázatok, 6. évf., 5. sz., 1907, p. 12–32.

⁴¹⁹ Az MMÉE által kiküldött „három előkelő szakférfiú”: Alpár Ignác, Fittler Kamil és Jakabffy Ferenc volt. L. MMÉE Heti Értesítője, 26. évf., 37. sz., 1907, p. 376.

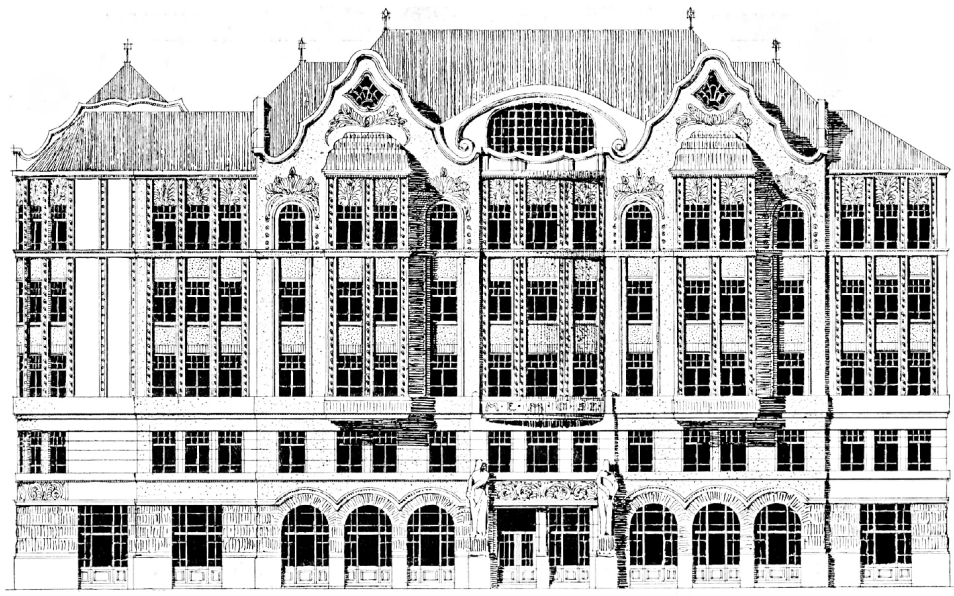
⁴²⁰ A Belvárosi takarékpénztár új palotája. Pesti Hírlap, 30. évf., 77. sz., 1908. március 28., p. 17.

szí iroda az építési tervek készítésével máris foglalkozik”. A hír később igaznak bizonyult: „Schmahl Henrik építész, ki a pályázaton részt sem vett, bízott meg a tervezéssel és művezetéssel”.⁴²¹

Építőmunkások szövetség-otthona, Budapest

A Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége az Aréna út és a Dembinszky utca sarkán hatalmas bérház felépítését határozta el. Az épület – melyben a szövetség központi hivatalai is helyet kaptak – tervezésére és a költségvetés elkészítésére meghívásos pályázatot rendeztek 1908. július 25-i beadási határidővel.

A pályázók feladata az építési programban meghatározott helyiségek célszerű elrendezése és a rendelkezésre álló alapterület gazdaságos kihasználása révén a bérház jövedelmezőségének segítése. Lehetőleg a földszinten kérték az 500 m² alapterületű nagyterem, a ruhátár, néhány kisebb terem, a könyvtár, az olvasóterem, a vezetőségi szobák stb. kialakítását. Mindezek mellett „megfelelő előcsarnok”, továbbá „az egyleti tagok hullámszától mentesített” övezetek tervezését igényelték.

17. ábra: Az Aréna úti homlokzat

⁴²¹ Egyesületi tárgyalások. MMÉE Heti Értesítője, 27. évf., 22. sz., 1908. június 14., p. 220.

A bírálóbizottság a Vágó testvéreknek (Lászlónak és Józsefnek) ítélte oda a 2500 koronás 1. díjat, a Komor és Jakab építészpárosnak a 1500 koronával járó 2. díjat, a Bálint és Jámbor irodának pedig az 1000 koronás 3. díjat. A zsűri szerint Bálint és Jámbor „elég szépen megkonstruált” terveinek alaphibája, hogy nem az egyesület, hanem egy építendő bérház gondolatából indultak ki. „Ennek tulajdonítható, hogy az egyesületi helyiségek nem nyernek kellő elhelyezést. ... A homlokzat szép, de nem kiváló. Lakások elhelyezése dolgában azonban határozottan jeles tervnek minősíthető.”⁴²²

Magyar művészház, Róma

Az 1911. évben Rómában megrendezett nagy nemzetközi kiállítás területén építendő magyar művészház terveire kiírt szűkebb körű pályázatra a 12 felkért építész közül 6 küldte be pályatervét. A zsűri *Hoepfner Guidó* és Györgyi Géza műépítésznek ítélte oda a kivelt, a pályázat 2. díját Bálint Zoltán és Jámbor Lajos nyerte el.⁴²³

Nemzeti Színház, Budapest

A Rákóczi út és a Múzeum körút sarkán 1837 óta álló színházépület⁴²⁴ és két bérház lebontása után kialakuló telekre tervezték az új *Nemzeti Színházat*. A pályázati program 1070–1100 néző befogadására alkalmas színháztermet írt elő, megadva a földszinten és az emeleteken kialakítandó ülőhelyek, páholyok számát, valamint a színház működéséhez szükséges helyiségeket.⁴²⁵ Az 1912-ben meghirdetett tervpályázatra 33 pályamű érkezett be. A tervpályázat neves külföldi építészeket is felvonultató bírálóbizottsága Bálintnak és Jámbornak a 8000 koronás 2. díjat ítélte oda.⁴²⁶

A *Magyar Építőművészetben* közölt, felkérésre írt cikk meglehetősen kevés pozitívumot tartalmaz az 1. díjas Medgyaszay, illetve Bálint és Jámbor 2. díjas pályázatáról: „A színház külső- és belső képe, architektúrája ... túlkonvencionális s többet vártam volna ilyen elismert elsőrangú építészeketől.” A tervben különösen a bejárat és a kocsifelhajtók elhelyezését kifogásolja; a színpadot a programnak megfelelőnek, a melléje csoportosított raktárakat helyes felfogásúnak tartotta.⁴²⁷

⁴²² Az Építőmunkások szövetség-otthonának tervpályázata. Magyar Pályázatok / Magyar Építőművészet 6. évf., 11. sz., 1908, p. 15–31.

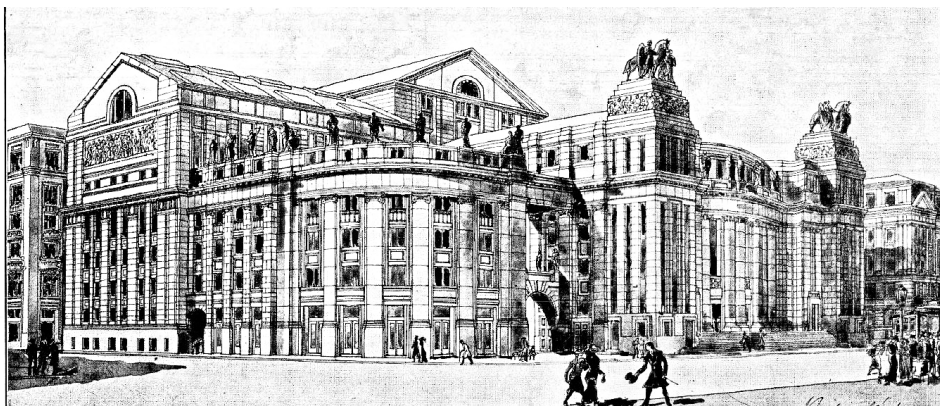
⁴²³ A nagy római kiállítás. Művészet, 9. évf., 4. sz., 1910, p. 177.

⁴²⁴ Az első években Pesti Magyar Színház, 1840-től pedig Nemzeti Színház néven működött.

⁴²⁵ A budapesti Nemzeti Színház tervpályázata. Magyar Építőművészet, 11. évf., 1. sz., 1913, p. 3–29.

⁴²⁶ A MNL Országos Levéltár őrzi Bálint és Jámbor pályatervét. Az új Nemzeti Színház pályaterve T 13 No 2/1–19.

⁴²⁷ *Wannenmacher Fábián*: A budapesti Nemzeti Színház tervpályázata. Magyar Építőművészet, 11. évf., 1. sz., 1913, p. 1–3.

18. ábra: A Nemzeti Színház

Az MMÉE Közlönyében publikált szakértői vélemény – a néhány konkrét kifogás dacára – Bálint és Jámbor mindkét benyújtott tervét összességében pozitívan értékeli. Az első változatban az épület merőlegesen áll a Múzeum körútra, a nézőtér földszintje az utcaszint felett kap helyet. A nézőteret több bejáraton keresztül lehet megközelíteni, a színpadra mindenhol jó a rálátás. Külső megjelenésében a monumentális megoldás iránti törekvés felismerhető, e tekintetben különösen a Rákóczi úti épülettomb sikerült. A második verzió az utcasarkon átlósan helyezte el az épületet – ezt az elképzelést azonban a bírálók helytelenítették, mert így a közönség mozgása túlságosan megterhelte volna a forgalmas főutakat. „A diagonális megoldásból a színpad mellékhelyiségei (öltözők) részére kellemetlen térformák adódnak.”⁴²⁸

A Budapesti Általános Munkásbetegsegélyző Pénztár székháza, Budapest 1907

A *Budapesti Általános Munkásbetegsegélyző Pénztár* 1907. április 27-én 11 építész számára szűkebb körű pályázatot hirdetett új székházának tervére. A pályázaton nyolcan vettek részt: Bálint és Jámbor, *Hegedűs és Böhm*,⁴²⁹ *Hönig Dezső*, Komor és Jakab, *Sebestyén Artur*, *Szombati László*, Vágó László és Vágó József, valamint *Ybl Lajos*.⁴³⁰

Az eredeti felhívás a Damjanich utcában felépítendő négyemeletes épületre szólt, de időközben a pénztár azt a telket eladta, és helyette a Dob utcában vásárolt egy három utcára szóló telket. Az építési programban megadták, hogy az egyes hivatalos helyiségek, illetve a rendelőintézet osztályai számára mekkora alapterületet kell tervezni.

⁴²⁸ Szakértői vélemény a budapesti új Nemzeti Színház tanulmányterveiről. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 47. évf., 18. sz., 1913, p. 309–311.

⁴²⁹ Hegedűs Ármin és Böhm Henrik.

⁴³⁰ A munkásbetegsegítő pénztár új palotája. *Építő Ipar*, 31. évf., 28. sz., 1907. július 14., p. 276.

A Magyar Pályázatok közleményében olvashatók a bíráló fő szempontjai: a hivatali helyiségek célszerű elrendezése, a forgalom lebonyolításának egyszerűsége, a helyiségek kellő megvilágítása és szellőztetése, szerkezeti helyesség, a művészi kiképzés, illetve a jövedelmezőség.

A bírálati jegyzőkönyvből: „Bálint és Jámbor művésziesen átgondolt tervet készítettek. Igen szép a középső bejárat a központi csarnokkal és a körötte elhelyezett hivatalokkal. Építészeti szempontból az egész épület helyesen van megoldva, de a tervezők nem fordítottak elég gondot az ügykezelés megismerésére s így gyakran a legösszefüggőbb hivatalok a legtávolabb esnek egymástól.” A rendelőintézetnél a folyosók és a várószobák elhelyezése kifogásolható. „Homlokzata művészi készsége vall.”⁴³¹

A pályatervek feletti döntés értelmében az 1. díjat és a kivitellel való megbízatást Vágó Lászlónak és Vágó Józsefnek ítélték oda. Az 1000 koronával járó 2. díjat Bálint és Jámbor nyerte.

A *Pesti Hirlap* újságírója így számolt be a pályázatról: Az építési költségekre másfél millió koronát irányoztak elő. Az épületnek kettős célt kell szolgálnia: a székházban intézik Budapest összes munkásának betegsegélyezési ügyeit. Emiatt óriási forgalom várható, mivel az új betegsegélyezési törvény értelmében minden munkás köteles a pénztár tagjává válni.⁴³² Lesz itt továbbá egy minden igényt kielégítő rendelőintézet a beteg munkások számára. A Dob utca – Hársfa utca – Csengeri utca között lévő telken megvalósuló székház egyike lesz a főváros legérdekesebb középületeinek; a modern építkezés minden követelményeinek megfelelő, nagy üveges csarnokok és tágas lépcsőházak kapnak benne helyet. Az épület külsőleg is látványos lesz: a legmodernebb szerkezetek és technikai anyagok, cement- és mozaiklapok, majolika, üvegmozaik és fémek felhasználásával készül.⁴³³

A városi színház átalakítása, Debrecen

Debrecen törvényhatósága 1913. április 9–10-i közgyűlésének nagy érdeklődés övezte napirendi pontja a városi színház ügye volt, mely kérdést előzőleg alaposan megvitatták a helyi lapokban. A városatyák „többsége *Beöthy László* mellett foglalt állást. ... A városi tanács körültekintő javaslatát a közgyűlés nem fogadta el”, ellenben szótöbbséggel hozzájárult egy másik indítványhoz.

A városi tanács által beterjesztett javaslat alapján a városi színházat 1913. október 1-től számított öt évre – pályázat mellőzésével – bérbe adják *Beöthy Lászlónak*, a fővárosi Magyar- és Királysínház igazgatójának. A városi tanácsot utasították a szerződés megkötésére a következő feltételekkel: „A jelenlegi színház 360–400 ezer korona költséggel átalakíttatik.

⁴³¹ A Munkásbetegsegélyző pénztár tervpályázata. Magyar Pályázatok, 5. évf., 8. sz., 1907, p. 25–40.

⁴³² Az újságíró itt az 1907. április 9-én kihirdetett törvényre utal: 1907. évi XIX. törvénycikk az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról.

⁴³³ A munkások palotája. *Pesti Hirlap*, 29. évf., 161. sz., 1907. július 7., p. 11.

... A színház átalakítására vonatkozólag a vázlattevé, a tervezet, a költségvetés, a munkatervek és a részletrajzok elkészítésével, valamint a művezetés és felülvizsgálattal a Bálint és Jámbor budapesti műépítő céget bízta meg.”

Amennyiben nem tudnak olyan megoldást találni, amely új városi építmény létesítése nélkül biztosítaná Beöthy részére az állandó színházat, abban az esetben a város nyári színházat épít a Hatvan utca végén. A nyári színház szilárd anyagból, legfeljebb 300 000 korona költséggel készüljön el. A közgyűlés utasítja a tanácsot, „hogyan a terveket és költségvetést a színház átalakítására a Jámbor és Bálint-cégtől szerezze be”⁴³⁴

A közgyűlés után két nappal az alábbi hír jelent meg a Pesti Hírlapban: „Mielőbb végre fogják hajtani Debrecenben a közgyűlésnek a városi színházra vonatkozó határozatát. Átalakítják, megnagyobbítják a színházat és hozzáfognak az aréna fölépítéséhez. A polgármester e hónap tizennyolcadikára magához kérte Beöthy László színigazgatót és Bálint és Jámbor építőművészeket a szerződések aláírása végett.”⁴³⁵

Állami főgimnázium, Fiume

Történelme során Fiume városa három magyar korszakot élt meg, közülük az utolsó 1868-tól 1918-ig tartott. A fontos kikötővárosban 1881-ben hozták létre a magyar királyi állami főgimnáziumot, amely alapításától kezdve a volt jezsuita gimnázium életveszélyes állagú, régi épületében működött. Az áldatlan helyzet megszüntetése érdekében a kormány méltó épületet szándékozott emelni a gimnázium számára.

A *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* nyilvános tervpályázatot írt ki a fumei állami főgimnázium új épületére, amelynek felépítésére 800 ezer koronát különítettek el az 1911. évi költségvetésben.⁴³⁶ A megmérettetésre 33 pályaterv érkezett be, az első díjat 2500, a másodikat 1500, a harmadikat 1000 koronában határozták meg.⁴³⁷

A tervpályázat bírálóbizottsága az 1913. június 5-i ülésén egyhangúlag a következő határozatot hozta: az 1. díjat Bálint és Jámbor érdemelte ki. A bizottság annál is inkább örömmel hozta e határozatot, mert a kitüntetett pályamunka nemcsak építőművészi szempontból emelkedett a többi fölé, hanem a gyakorlati kivitel céljára is csekély módosítással elfogadhatónak találtatott.”⁴³⁸

Néhány megállapítás a díjnyertes pályaműről készült szakvéleményből: „Az épület külső megjelenésben minden oldalról tekintve művészi harmonikus hatást tesz és stílszerűen

⁴³⁴ Városi közgyűlés. A Város. Közigazgatási, közművelődési és közgazdasági közlöny, 10. évf., 11. sz., 1913, p. 1–10.

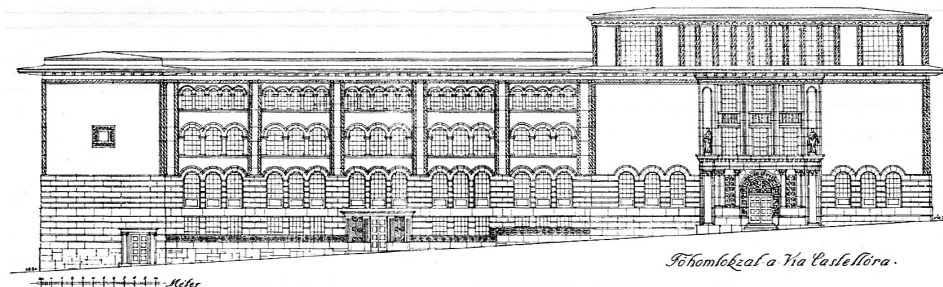
⁴³⁵ A debreceni színészet állandósítása. Pesti Hírlap, 35. évf., 89. sz., 1913. április 15., p. 7.

⁴³⁶ 1911. évi XIV. törvénycikk az 1911. évi állami költségvetésről. Budapesti Közlöny, 45. évf., 174. sz., 1911, p. 23.

⁴³⁷ Eldölt terv pályázat. Pesti Hírlap, 35. évf., 141. sz., 1913. június 15., p. 12.

⁴³⁸ A fumei állami főgimnázium új épületére kiírt nyilvános tervpályázat bíráló-bizottsági ülésének jegyzőkönyve. Hivatalos Közlöny, 21. évf., 12. sz., 1913, p. 280.

illeszkedik a speciális környezethez. ... Alapelrendezésben az épületet egy egységes szárnyban a Via Castellora helyezi ... a tantermek nem a bórának kitett északi oldalra, hanem a megfelelőbb déli oldalra nyerne megvilágítást ... Az ifjúsági könyvtár, napközi otthon, olvasó és étkező az alsó földszinten, a melléklépcső közelében célszerűen vannak csoportosítva.”⁴³⁹

19. ábra: A fiumei gimnázium

A Bálint és Jámbor iroda munkáit felsoroló listákon a fiumei állami főgimnázium általában a kivitelezett tervek között szerepel. A háború kitörése miatt az építkezés azonban meg sem kezdődött, azt követően pedig a fiumei magyar gimnázium megszűnt. Hosszas kutatómunka, a korabeli fényképfelvételek, térképek tanulmányozása, de legfőképpen a város történelmével foglalkozó szakértők kutatásai alapján azonban egyértelmű, hogy a terv nem valósult meg.⁴⁴⁰

Amizoni-féle alapítvány bérháza, Budapest

Az MMÉE mű- és középítési szakosztályának 1914. március 16-i ülésén jelentették be, hogy elbírálták „a budapesti Deák-utcában levő és az Amyroni [sic!]-alapítvány tulajdonát képező telken építendő bérház pályaterveit”. A meghívásos pályázaton 6 építész vett részt, „legjobb Bálint és Jámbor terve”.⁴⁴¹ A *Vállalkozók Lapjának* jubileumi kötetében is közölték, hogy az *Amizoni-féle* alapítvány bérházára kiírt tervpályázatot Bálint Zoltán és Jámbor Lajos nyerte meg.⁴⁴²

⁴³⁹ A fiumei állami főgimnázium tervpályázata. Magyar Építőművészet, 11. évf., 8. sz., 1913, p. 1–17.

⁴⁴⁰ *Pelles Tamás: A magyar–olasz két tanítási nyelvű oktatás.* Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2006, p. 50–51. A szerző itt mond köszönetet Pelles Mártonnak önzetlen segítségéért.

⁴⁴¹ *Építő Ipar – Építő Művészet*, 38. évf., 12. sz., 1914. március 22., p. 124.

⁴⁴² Az 50 éves *Vállalkozók Lapja* jubileumi albuma 1879–1929. Szerk. *Lakatos Mihály, Mészáros L. Edgár, Óriás Zoltán.* Budapest, 1930, p. 138.

Jámbor Lajos néhány időskori munkája

Mai ismereteink szerint 1930 után a Bálint és Jámbor iroda – amelynek 1930 novemberétől már csak Bálint Zoltán volt az egyedüli tulajdonosa – nem kapott több új munkára szóló megbízást. A cégből való kiválása után Jámbor Lajos neve még felbukkan néhány forrásban.

Jámbor Lajos műtermes nyaralója, Budapest

Az 1936-ban megjelent következő rövid adatsor nyomán – miszerint Jámbor Lajos engedélyt kapott a Normafa út 34. szám alatti saját tervezésű házának felépítésére⁴⁴³ – elindulva sikerült megtalálni a műtermes nyaraló építési engedélyezési tervdokumentációját Budapest Főváros Levéltárában.⁴⁴⁴ A lejtős terepen felépült magasföldszintes épület alagsorában műterem, konyha és cselédszoba, a földszinten két lakószoba, hall, konyha, veranda kapott helyet. A ház elkészülte után Jámbor a telefonkönyvekben feltüntette, hogy nyáron a Normafa úton érhető el.

Bálint Zoltán síremléke, Budapest

20. ábra: Bálint Zoltán síremléke (a szerző felvétele)

⁴⁴³ Építési kérelmek. Építőmesterek Lapja – A Munkaadó, 23. évf., 30. sz., 1936. július 23., p. 5.

⁴⁴⁴ BFL XV.17.d.329-9449 Nyaraló – építési engedélyezési tervdokumentáció, 1936–1937.

Jámbor Lajosra hárult az a nehéz feladat, hogy megtervezze hű barátja és cégtársa síremlékét. A művész bronz portréjával díszített sírkövet 1941-ben avatták fel a Kerepesi úti temetőben,⁴⁴⁵ ahol most meglehetősen magára hagyottan árválkodik a 41-1-50 parcellában.

Normafa-emlékkő, Budapest

1942-ben több napilapban is megjelent egy hír, miszerint a *Svábhegyi Egyesület* beadványt intézett a polgármesterhez, amelyben bejelentette, hogy „a régen elpusztult Normafa helyének megörökítésére szolgáló szerény kis tábla helyett emlékkövel kívánja megörökíteni a Svábhegynek ezt a nevezetességét. A díszes emlékkövet Jámbor Lajos szobrászművész készítette.”⁴⁴⁶ A polgármester javaslatára a *Közművelődési Bizottság* hozzájárult az emlékkő felállításához. A hírben Jámbort szobrászművészként tüntették fel, de bizonyosan az építőművészről volt szó, aki akkor már jó néhány éve háztulajdonos volt a Normafa úton.

Kövekbe írt magyar dráma – a Pesti Napló cikksorozata

A Pesti Napló munkatársa, *Kárpáti Aurél* az 1930. évi *Nemzetközi Építészkongresszus* előtti hónapokban nagyhatású eszmecserét kezdeményezett a lap hasábjain. A vitaindító apropóját *Jánszky Béla* „A magyar formatörekvések története 1894-től 1914-ig” című dolgozata adta arról a félmúltról, „amelyben már-már teljesedésbe szökkent a híres Széchenyi-szálló-ige lechneri változata, a büszke és reménységes jóslat: *Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz!*” A jóslat azonban nemhogy nem vált valóra, de a magyar stílusért vívott nagyszerű küzdelem stációinak bemutatása során „egy döbbenetes magyar tragédia körvonalai bontakoznak ki”. A magyar építőművészetet megfojtotta a hivatalos közöny és értetlenség, de legfőképpen „a világháború Heródes-markának gyilkos szorítása. A magyar építészeti formanyelv elnémult, mielőtt igazi hangján megszólalhatott volna ... azóta is hallgat, temetői némaságra kárhoztatottan.”

Lechner zseniális törekvéseit meg nem értés, gánccs- és gúnyözön fogadta. Fialat építészeink közül ugyan a legjobbak köréje sereglettek ..., hogy tanítványi áhítattal szívják magukba a mester tanításait, de állami megbízást alig kapott, a nagyközönség pedig viccet csinált a „mézeskalács-stílusból”, így Lechner „többi remekmű álma – csak álom maradt.”⁴⁴⁷

A vitaindítót tíz tekintélyes építész hozzászólása követte – kinek 30–40 sor, kinek egész oldal jutott. Sajnos, itt nincs módunk *Pogány Móric*, *Koós Károly*, *Lechner Jenő* és a töb-

⁴⁴⁵ A dombormű alkotójának neve egyelőre nem ismert.

⁴⁴⁶ Népszava, 70. évf., 218. sz., 1942. szeptember 26., p. 4; Székely Nép, 60. évf., 221. sz., 1942. szeptember 30, p. 7; Ujság, 18. évf., 220. sz., 1942. szeptember 27., p. 10. A Jámbor neve mellett álló „szobrászművész” tévedés lehet.

⁴⁴⁷ *Kárpáti Aurél*: Kövekbe írt magyar dráma. Pesti Napló, 81. évf., 39. sz., 1930. február 16., p. 35–36.

biek mélyenszántó gondolatait felidézni – ezért csak Bálint és Jámbor szűkre szabott nyilatkozatából választunk ki néhány mondatot. „Lechner tragikuma nem a magyar művész tragikuma, hanem egyszerűen a *művészé*. ... Nem a magyar stílustörekvéseket üldözték Lechnerben, – nem is üldözték – hanem újszerűségével, bátorságával, eredetiségével szálltak szembe! A szatmári szálló és vigadó, a nagybányai szálló, vigadó és színház, a debreceni megyeháza tervpályázata alkalmával, – mindhárom munkánál az első díjat mi nyertük el és mi valósítottuk meg ezeket az építkezéseket – az *építető hatóság* a pályázati feltételekben *előírta a 'magyar stílust'*! A magyar stílus alatt pedig akkor körülbelül Lechner irányát értették. ... Az összeomlás és ennek folyománya a gazdasági válság azután mindent letört, mindent elsodort, miért hogyan maradhatott volna ki az építéset? Egyáltalán nincsen építkezés, hogy legyen modern vagy éppen nemzeti építéset? *Modern építésethez gazdag, bátor mecénások kellene!* Ilyenek pedig nálunk és különösen ma nincsenek.”⁴⁴⁸

A Nemzetközi Építészkongresszus tervekiallítása, Budapest, 1930

A kortárs fogadtatást tükröző cikksorozatot mivel is zárhatnánk stílszerűbben, mint az 1930-ban, a Nemzetközi Építészkongresszus tervekiallításának bemutatójával, amelyen a közel háromezer fotó és tervekrajz között a magyar műépítésetek előző korszakának alkotásait is bemutatták két külön szekcióban. A külföldi kiállítókkal együtt a Múcsarnokban csak azokat a magyar építéseteket vonultatták fel, „akik nálunk a modern törekvésetek útjaira tértek.” (Ne feledjük, ez az időszak már a *Bauhaus* és *Le Corbusier* korszaka.) A „magyaros építéstílusok” a fő kiállítástól elkülönítve, a Nemzeti Szalon termeiben mutatkozhattak be. „Lechner Ödön közvetlen követői” között itt kapott helyet Bálint és Jámbor.⁴⁴⁹

Kárpáti Aurél elítélte ezt a koncepciót: „ez a különválasztás a magyar anyag rendezésének egyik legsúlyosabb hibája volt. Egyrészt azért, mert megbontotta a történelmi fejlődés szerves kapcsolatokat, benső összefüggéseket hangsúlyozó időrendi vonalát, másrészt, mert a magyar építéseti törekvéseteket mintegy lezárt, befejezett, a jelenre nem tartozó s kihatással nem bíró, exotikus kísérletnek bélyegezte. Holott bizonyos,” hogy a Lechner Ödön által indított szecesszió felszabadító elvként ma is él, és kifejezésre jut az egész modern magyar építésetben. Végzetes tévedés volt a „magyar építésetek modern törekvésű munkáit” a Múcsarnokban s külön a „magyaros építéseti törekvésetek” anyagát a Nemzeti Szalonban kiállítani, „mintha a kettőnek semmi köze se lenne egymáshoz”. Lehet, hogy a szándék tulajdonképpen kiemelésre törekedett, az eredmény azonban „eljelentéktelenítés és zavar lett.”⁴⁵⁰

Magyar Vilmos hasonló véleményen volt: „Hibának tartom, hogy elszakítva, különállón, a Nemzeti Szalonban került kiállításra ez a mindenképpen eredeti és értékes anyag.” A Múcsar-

⁴⁴⁸ Kövekebe írt magyar dráma. Pesti Napló, 81. évf., 57. sz., 1930. március 9., p. 41.

⁴⁴⁹ Nemzetközi építéseti kiállítás. Magyar Hirlap, 40. évf., 202. sz., 1930. szeptember 6., p. 4.

⁴⁵⁰ *Kárpáti Aurél*: A magyaros építéseti törekvésetek kiállítás a nemzeti szalonban. Magyar Iparművészet, 33. évf., 7–8. sz., 1930, p. 161–162.

nokban sokkal nagyobb hatást ért volna el, de külföldiek alig vetődtek erre. „Sok tisztelőt szereztünk volna a magyar építőművészetnek. Ennyi originalitást és ennyi változatosságot Európa egy nemzeti jellegű építésze sem mutatott fel ezen a kiállításon. Itt miénk lett volna a pálma. Csak az a baj, hogy mi még kísérletet sem tettünk arra, hogy a pálmát elragadjuk.” Az első terem „Lechner Ödön zsenijét illusztrálja, majd egy külön teremben mutatkoznak be Lechner közvetlen követői, „akik egy ideig az ő szellemében dolgoztak. Bálint és Jámbor, szatmári vigadó, nagybányai színház. Komor és Jakab, marosvásárhelyi kultúrház, nagyváradi Fekete Sas szálló, szabadkai zsidótemplom, szabadkai városháza. Ennek az architektúrának a háború után magva szakadt. Senki nem csinálja. Pedig értéket képviselnek a művészet és a magyarság szempontjából.”⁴⁵¹

⁴⁵¹ *Magyar Vilmos*: A XII. Nemzetközi Építészkongresszus tervkiállításának mérlege. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 64. évf., 47–48. sz., 1930, p. 381.